ALGEMEEN VERSLAG

VAN DEN STAAT

VAN HET LAGER ONDERWIJS

VOOR

EUROPEANEN EN MET DEZEN GELIJKGESTELDEN

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

OVER

1865 t/m 1869.

BATAVIA,
LANDS-DRUKKERIJ,
1872.

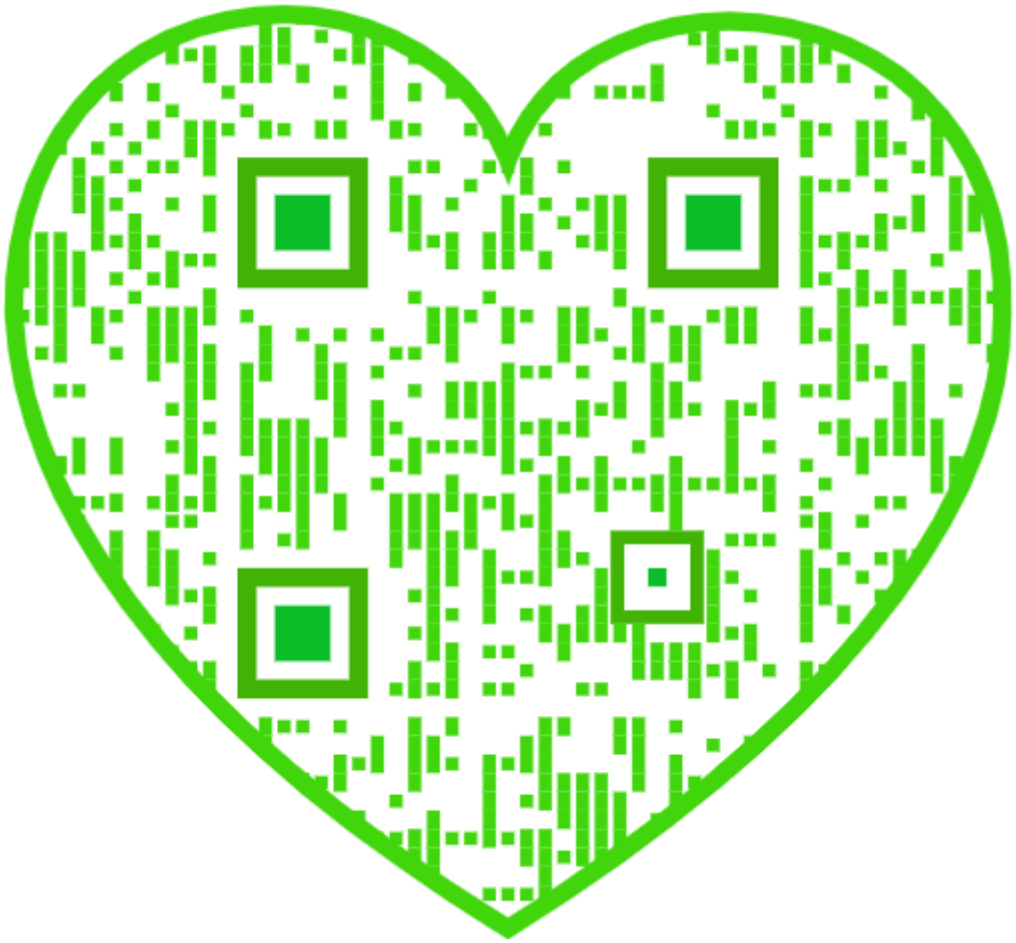

INHOUD.

Bladz.

Inleiding 1

§ 1. Organisatie. Algemeene bijzonderheden 3

§ 2. Toezigt op het lager onderwijs 8

§ 3. Akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs . . . 12

§ 4. Getal en aard der scholen 15

§ 5. Omvang en toestand van het lager onderwijs 22

§ 6. Onderwijzend personeel 27

§ 7. Getal, aard, enz. van de leerlingen 45

§ 8. Onderwijzerswoningen, schoollokalen, schoolmeubilair en leermiddelen 65

§ 9. Kosten van het openbaar lager onderwijs van 1865 tot en met 1869. 75

INLEIDING.

Door de Hoofdkommissie van Onderwijs werd telken jare een voor den druk bestemd uitvoerig verslag, omtrent den staat van het schoolwezen voor Europeanen en Christen-inlanders aan de Regering ingediend.

Daar de tijdruimte van één jaar op het gebied van het onderwijs echter te kort werd geoordeeld, om tot nuttige vergelijkingen en gevolgtrekking te kunnen leiden, en het belang dier verslagen voor het publiek geacht werd niet op te wegen, tegen den tijdroovenden arbeid aan hunne zamenstelling verbonden, zoo werd bij Gouvernements besluit van 15 Julij 1865, no. 9, magtiging verleend om, in stede van jaarlijks, om de vijf jaren een uitvoerig verslag te doen zamenstellen, terwijl ten behoeve van het Regeringsverslag konde worden volstaan met eene korte opgave van het meest belangrijke bij het onderwijs voorgevallen, vergezeld van eene tabellarische opgaaf, aanwijzende voor elke school de zamenstelling van het onderwijzend personeel, het aantal leerlingen, enz.

Het laatst afzonderlijk in het licht gegeven Algemeen jaarlijksch verslag van den staat van het schoolwezen in *Nederlandsch-Indië* loopt over het jaar 1864.

Het eerste vijfjaarlijksch verslag zoude dus loopen van 1865 tot en met 1869.

Ofschoon volgens art. 44 van het thans vigerende reglement op het lager onderwijs de indiening van het schoolverslag weder jaarlijks behoort plaats te vinden, zoo heeft men het,

ten einde het verslag over 1869 te doen aansluiten aan het laatst in het licht verschenen verslag omtrent den staat van het onderwijs, nuttig geacht in het verslag over 1869 zamen te trekken, hetgeen vermeldenswaardig het onderwijs betreffende, ook gedurende het tijdvak 1865 tot en met 1868 was voorgevallen.

§ 1. **Organisatie. Algemeene bijzonderheden.**

De gewigtigste gebeurtenis, waarop gedurende het hierbedoeld vijfjarig tijdvak te wijzen valt, is de lang voorbereide invoering van de reorganisatie van het lager onderwijs.

Nadat door den Koning in den aanvang van 1867 magtiging was verleend tot het vaststellen van een reglement op het lager onderwijs voor Europeanen, werd zoodanig reglement, waarbij de beginselen der wet op het lager onderwijs in *Nederland* van 15 Augustus 1857 werden gevolgd, onder dagteekening van 7 Julij 1868 (Staatsblad no. 81), bij ordonnantie van den Gouverneur-Generaal, afgekondigd.

Bij besluit van dezelfde dagteekening (Staatsblad 1868, no. 82) werden voorts geregeld:

1°. de klassen en de bezoldigingen der onderwijzers aan de openbare lagere scholen in *Nederlandsch-Indië;*
2°. de programma's voor de examens ter verkrijging van acten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs;
3°. een reglement van orde, tucht en beheer voor de openbare lagere scholen in *Nederlandsch-Indië;*
4°. de bepaling der hoofdscholen;
5°. de schorsing der onderwijzers en kweekelingen;
6°. de verdeeling van *Nederlandsch-Indië* in drie inspektieafdeelingen.

Reeds bij het Koninklijk besluit van 21 September 1866, no. 68, waren de zaken van het onderwijs gebragt onder de directie van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, ten gevolge waarvan de Hoofdkommissie van Onderwijs, ingesteld bij besluit van den Kommissaris-Generaal van *Nederlandsch-Indië* van 22 Junij 1827 (Staatsblad no. 62), met ingang van 1 Januarij 1867 werd ingetrokken.

Door de bepalingen der nieuwe regeling, sedert 1 September 1868 in werking getreden, wordt het onderwijs in *Indië* geacht eene betere toekomst te zijn tegemoet gegaan.

Volgens mededeelingen van de Inspekteurs en de plaatselijke schoolkommissien is de gunstige invloed op vele plaatsen reeds merkbaar in meerdere vorderingen der leerlingen en verhoogde belangstelling der ouders.

De berigten omtrent den toestand van het onderwijs gedurende de jaren 1865 tot en met 1868 luidden over het algemeen gunstig.

Met enkele uitzonderingen werd over het onderwijzend personeel, en over het gedrag, den ijver en de vorderingen der leerlingen met lof gesproken; hoewel er door eenige schoolkommissiën opgewezen werd, dat betere resultaten van het onderwijs verkregen zouden zijn, indien dit gepaard was gegaan met eene betere huisselijke opvoeding der kinderen.

De zoo hoogst wenschelijke zamenwerking tusschen huis en school ontbrak dikwijls geheel.

Het onderzoek door de Inspekteurs van het lager onderwijs, gedurende het laatste gedeelte van 1868 en het geheele jaar 1869 ingesteld, heeft echter tot de overtuiging geleid, dat in strijd met de vroegere gunstige berigten er nog op veel gebrekkigs viel te wijzen en vele leemten behoorden aangevuld te worden.

Door de mededeelingen der Inspekteurs en de medewerking van sommige ijverige schoolkommissiën, zijn reeds veel verbeteringen tot stand gebragt. Ongeschikte onderwijzers werden verwijderd; trage tot meerderen ijver aangespoord, en waar zulks noodig was, werd aan hen, die weinig geschikt bleken te zijn, voor een' zelfstandigen, of voor den hun opgedragen werkkring, eene andere bestemming aangewezen.

Vele mutatiën onder de onderwijzers en op vele plaatsen ook onder de leerlingen, gebrek aan voldoend en goed hulppersoneel, tengevolge waarvan de taak van menig onderwijzer te zwaar werd, en menigmaal aan kweekelingen een arbeid

moest worden opgedragen, waarvoor zij niet geschikt waren, zijn zoo vele bezwaren, waarmede het onderwijs te kampen had, maar die niet zoo dadelijk uit den weg kunnen worden geruimd.

Ook de examens, bedoeld bij artikel 6 van het Koninklijk besluit van 10 September 1864, no. 47 (Indisch staatsblad no. 194), het zoogenaamd klein ambtenaarsexamen, oefenden volgens het gevoelen der Inspekteurs een zeer ongunstigen invloed uit.

Vele leerlingen beschouwen dit examen als het einddoel hunner studiën, waardoor dikwerf de beste leerlingen van de scholen vertrekken, vóór dat zij het lager onderwijs in zijn geheelen omvang hebben kunnen genieten, zoodat het slechts op enkele scholen mogelijk is eene hoogste klasse te vormen, welke dien naam verdient.

De leerlingen der bijzondere scholen, met uitzondering van die der weeshuisscholen te *Batavia* en te *Samarang* en de christelijke ambachtschool te *Batavia*, behooren in den regel tot den meer gegoeden stand, en spreken in den huisselijken kring veelal Hollandsch. Dit maakt de taak der onderwijzers en onderwijzeressen aangenamer en gemakkelijker.

Men kan evenwel niet zeggen, dat de resultaten van het onderwijs op de bijzondere scholen, over het algemeen, bevredigend zijn.

Op enkele gunstige uitzonderingen na, wordt er te weinig werk gemaakt van de reken- en natuurkunde, de natuur- en wiskundige aardrijkskunde, en kenmerkt zich het onderwijs ook in andere vakken door groote oppervlakkigheid.

Door inlanders en met dezen gelijkgestelden wordt nog weinig gebruik gemaakt van de scholen voor Europeanen.

Eenige regenten en andere inlandsche hoofden van het nut der kennis van de Hollandsche taal overtuigd, beginnen echter hunne kinderen ter schole te zenden, waarvan sommige onder de beste en vrijmoedigste leerlingen der school gerangschikt worden.

De straffen, wegens het onbevoegd geven van onderwijs,

bedreigd bij artikel 7 van het reglement, zijn in het jaar 1869 slechts eenmaal toegepast.

Vóór de invoering der nieuwe regeling van het lager onderwijs had geene opleiding tot onderwijzers van Gouvernementswege plaats. De personen, die zich daartoe wenschten te bekwamen, moesten zelven naar de middelen omzien om zich practisch en theoretisch te oefenen.

Het geven van onderwijs aan de kweekelingen, om hen op te leiden tot hulponderwijzers, behoort tot de verpligtingen van de hoofdonderwijzers, die hen als kweekelingen hebben aanbevolen, maar in de meeste gevallen is de opleiding van de kweekelingen in *Indië* tot dus ver een hopelooze arbeid geweest.

Zij behooren meerendeels tot de lagere klasse der Europesche bevolking en zijn behebt met die eigenaardige gebreken in taal, denk- en leefwijs, die hen ongeschikt maken voor eene degelijke vorming tot onderwijzers en opvoeders der jeugd.

Tegenover één geval, waarin een Indische kweekeling tot een goed onderwijzer werd gevormd, staan twintig gevallen van totale mislukking.

Normaallessen te openen voor de weinige hier en daar verspreide kweekelingen, kan dan ook vooralsnog als eene bijna geheel nuttelooze geldverspilling worden beschouwd.

In verband hiermede werd in overweging genomen, om het aanstellen van kweekelingen, òf geheel af te schaffen, òf tot een zeer beperkt getal in te krimpen, en daarentegen aan ruimer getal hulponderwijzers voor de scholen toe te staan.

Voor de opleiding van hulp- tot hoofdonderwijzers is een voorstel in overweging, om te *Batavia* normaallessen te openen, waartoe eenige leeraars van het Gymnasium *Willem III* hunne medewerking hebben toegezegd.

In 1870 is de magtiging van het opperbestuur tot de opening dezer lessen ontvangen, zoodat daarmede, zoodra de benoodigde fondsen bij de Indische begrooting zullen zijn toegestaan, een aanvang kan worden gemaakt.

Het voorschrift van artikel 19 van het reglement, dat de

onderwijzer zich moet onthouden van het geven van Godsdienstig onderwijs op school, hetwelk aan de kerkgenootschappen wordt overgelaten, gaf in zijne toepassing nergens aanleiding tot bezwaren of klagten.

Een geregeld schoolgaan werd hier en daar belemmerd, door dat enkele geestelijken Godsdienstig onderwijs, ofschoon buiten de schoollokalen, gaven, gedurende bij artikel 8 van het reglement van orde, tucht en beheer voor het schoolonderwijs aangewezen schooluren.

Deze schooluren waren bepaald op des voormiddags van 8 tot 11 en des namiddags van 2 tot 4 uur hoofdzakelijk, omdat men vreesde, dat het voor jonge kinderen moeijelijk zou zijn om reeds ten 7 ure des morgens op school te komen. De ondervinding heeft echter geleerd, dat daarin geene zwarigheid bestaat, en dat vroegere uren gewenscht worden.

Van vele zijden werd dan ook op wijziging der schooluren aangedrongen. Met toepassing van het 2e lid van bovengemeld artikel 8 werden dientengevolge in 1868 de leeruren gewijzigd voor de openbare lagere scholen te *Batavia, Padang, Palembang, Cheribon, Bandong, Banjoemas, Bandjermasing* (voorloopig) *Soerabaija* (1e 2e en 3e) *Pamakassan, Makassar, Amboina* (voorloopig) en *Ternate:* en in 1869 voor die te *Poerworedjo, Benkoelen, Patti, Amboina* (definitief) *Muntok, Bandjermasing* (definitief) en *Buitenzorg.* Verre afstanden, groote warmte en veelvuldige regenbuijen maakten deze wijzigingen wenschelijk.

Het tarief van schoolgelden, vastgesteld bij artikel 31 van het reglement van orde en tucht, wordt door de voorzitters der plaatselijke schoolkommissiën op zulk eene uiteenloopende wijze toegepast, dat men welligt zal moeten overgaan tot het voorschrijven van een beginsel van classificatie.

De invoering van de nieuwe spelling volgens de Vries en te Winkel op de openbare lagere scholen, blijft nog een onbeslist punt. Ofschoon de oude spelling, althans in hare hoofdtrekken, in de officiecle bescheiden nog gevolgd wordt, zoo wint hare jongere zuster meer en meer veld in de litte-

ratuur van den dag, in de nieuwsbladen en vooral in de schoolboeken.

Ook het Gymnasium *Willem III* en verscheidene bijzondere scholen hebben haar aangenomen, en daar reeds door de Regering in het moederland de verpligting om zich in officieele stukken van de oude spelling te bedienen is opgeheven, zoo zal het tijdstip welligt niet verre meer zijn, waarop de nieuwe spelling ook bij officieele stukken in gebruik zal geraken, en deze als verpligtend op alle openbare lagere scholen zal kunnen worden ingevoerd.

§ 2. **Toezigt op het lager onderwijs.**

Het algemeen toezigt op het lager onderwijs bleef tot het einde van het jaar 1866 opgedragen aan de Hoofdkommissie van Onderwijs, terwijl tevens het plaatselijk toezigt op de scholen te *Batavia* aan hare zorg was toevertrouwd.

Onder hare leiding werd het toezigt in de andere gewesten uitgeoefend door subkommissiën van onderwijs, die zich door gedelegeerden deden vertegenwoordigen, wanneer in de afdeelingen scholen waren opgerigt, terwijl zij zelven met het toezigt op de scholen ter hoofdplaatse waren belast.

Toen op 1 Januarij 1867 de leiding van het onderwijs bij het Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid werd overgebragt, werden de subkommissiën, krachtens het Gouvernements besluit van 26 December 1866, no. 1, vervangen door plaatselijke kommissiën van onderwijs. De oprigting eener dusdanige kommissie voor *Batavia* stuitte een tijdlang op bezwaren ten aanzien harer zamenstelling, zoodat de direktie van Onderwijs eerst ten gevolge van 's Gouvernements besluit van 15 November 1867, no. 5, van hare plaatselijke bemoeijenis met het onderwijs werd ontheven.

Ten aanzien van de zamenstelling der plaatselijke kommissiën van onderwijs werd, op voorstel van den Chef van het Departement van Oorlog, bij Gouvernements besluit van 31 Julij 1867, no. 5, bepaald, dat gewestelijke militaire komman-

danten met den rang van hoofdofficier niet dan bij onvermijdelijke noodzakelijkheid tot leden van plaatselijke kommissiën van onderwijs zullen worden benoemd.

Bij de invoering van de reorganisatie van het lager onderwijs werd ook het toezigt op het onderwijs nader geregeld. Sedert dien tijd wordt het onder den Direkteur, belast met de zaken van het onderwijs, uitgeoefend door inspekteurs en plaatselijke schoolkommissiën.

Bij die reorganisatie wordt *Nederlandsch-Indie* verdeeld in drie inspektie-afdeelingen voor het lager onderwijs, en worden zij zamengesteld, de eerste uit: *Batavia*, *Bantam*, *Krawang*, *Preanger-regentschappen*, *Cheribon*, *Palembang*, *Banka*, *Riouw*, *Benkoelen* en *Sumatra's Westkust*, waarbij in 1869 de *Wester-afdeeling van Borneo* gevoegd werd, ten gevolge van de oprigting eener openbare lagere school te *Pontianak;* de tweede uit: *Samarang*, *Pekalongan*, *Tagal*, *Banjoemas*, *Bagelen*, *Kadoe*, *Djokdjokarta*, *Soerakarta*, *Madioen*, *Kediri*, *Rembang*, *Japara* en de *Zuider- en Ooster-afdeeliug van Borneo;* de derde uit: *Soerabaija*, *Pasoeroean*, *Probolingo*, *Bezoeki*, *Banjoewangi*, *Madura*, *Celebes en onderhoorigheden*, *Menado*, *Amboina*, *Ternate* en *Timor*. Als standplaatsen van de inspekteurs worden respektivelijk *Batavia*, *Samarang* en *Soerabaija* aangewezen.

Tot inspekteur der 1e afdeeling werd in Julij 1868 benoemd de ambtenaar ter beschikking van den Direkteur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, speciaal voor de zaken van het onderwijs enz., J. Kunst.

Zijne hulp was echter gedurende den verderen loop des jaars bij het departement noodig, zoodat hij voor het einde van dat jaar nog geen begin konde maken met de inspektie der scholen.

In Augustus daaraanvolgende werden de Gouvernements onderwijzers W. Retgers en J. Roskopf benoemd tot inspekteur respektivelijk der 2e en 3e afdeeling.

De inspekteur der 2e afdeeling bepaalde in 1868 zijne inspektie tot de lagere scholen te *Samarang*.

De inspekteur der 3e afdeeling begon met het onderzoek der lagere scholen te *Soerabaija*, en bezocht verder de scholen te *Grissee*, *Pasoeroean*, *Malang*, *Probolingo*, *Bezoeki*, *Banjoewangi*, *Pamakassan* en *Sumanap*.

In 1869 werden al de lagere scholen door de drie inspekteurs in hunne respektieve afdeelingen twee malen bezocht, met uitzondering van de school te *Bima* (Gouvernement *Celebes en onderhoorigheden*), waartoe de gelegenheid ontbrak.

Zij brengen na elke inspektie een gedetailleerd rapport uit van den toestand der door hen geinspekteerde scholen aan den Direkteur belast met de zaken van het onderwijs, die daarvan aan de betrokken voorzitters der plaatselijke schoolkommissiën inzage verleende, ten einde hen in staat te stellen om de aandacht der kommissiën te vestigen op hetgeen door de Inspekteurs bij het schoolbezoek opgemerkt en ter verbetering is aangewezen, en om daarvan voor zoo ver noodig mededeeling te doen aan de betrokken onderwijzers. Voor den vervolge worden die nota's aan de plaatselijke schoolkommissiën ter kennisname en het noodige gebruik toegezonden.

De Inspekteurs woonden in hunne respektieve afdeelingen de examens ter bekoming eener akte van bekwaamheid tot het geven van school- en huisonderwijs in het jaar 1869 geregeld bij, en traden daarbij dikwijls tevens als deskundigen op bij het werkdadig onderzoek naar de bekwaamheden der kandidaten. Zij nemen deel aan de beraadslagingen der schoolkommissie als stemgeregtigde leden. Voor het examen ter verkrijging eener akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer is hunne tegenwoordigheid een volstrekt vereischte.

In December van het jaar 1869 had te *Batavia* eene konferentie plaats van de Inspekteurs onderling en van dezen en den Direkteur ter bespreking van de belangen van het onderwijs.

De voornaamste onderwerpen, die in behandeling kwamen, en waaromtrent besloten werd de noodige voorstellen aan de Regering in te dienen, waren de volgende:

Het oprigten van scholen voor minder dan 20 kinderen op

de hoofdplaatsen van gewesten in de bezittingen buiten *Java* en *Madura*.

Wijziging van artikel 15 van het reglement en ten gevolge daarvan vermeerdering van het getal hulponderwijzers.

De examens ter bekoming eener akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer, ter bevordering van meerdere gelijkmatigheid, in het vervolg alleen te *Batavia* te doen plaats hebben.

De schoolbezoeken der Inspekteurs met het oog op de verwijderde ligging van vele plaatsen niet meer verpligtend te stellen op twee malen in het jaar.

Eene wijziging te brengen in de tegenwoordige regeling der schooluren.

In die konferentie werd verder besloten tot:

1°. Eene herziening van den prijskatalogus van leermiddelen voor de openbare lagere scholen, en

2°. Het beramen van middelen om eene betere keuze van prijswerkjes voor die scholen te verzekeren.

De plaatselijke schoolkommissiën bestaan uit drie, vijf of zeven leden, naarmate de plaatselijke omstandigheden zulks vorderen, en zijn verpligt een naauwkeurig toezigt te houden op alle scholen binnen haar ressort, die zij minstens eens om de twee maanden, hetzij gezamenlijk, hetzij door kommissiën uit haar midden behooren te bezoeken.

Bij eene plaatselijke schoolkommissie was de vraag ontstaan of die met het schoolbezoek belaste kommissiën uit één of meer leden moeten bestaan. Ter beantwoording dezer vraag werd door den Direkteur, belast met de zaken van het onderwijs, als zijn gevoelen medegedeeld, dat wanneer het schooltoezigt inderdaad naauwkeurig en doeltreffend zal zijn, het aan geen tijd moet zijn gebonden en de onderwijzer de wetenschap moet bezitten, dat de kommissie zijne verrigtingen op ieder uur van iederen schooltijd kan, en ook werkelijk van tijd tot tijd komt gadeslaan; dat zij dit dagelijksch toezigt kan doen uitoefenen, door een of meer kommissarissen der maand uit haar midden, of op eenige andere wijze, die haar geschikt

voorkomt; dat het schoolbezoek om de twee maanden eene van het dagelijksch toezigt geheel afgescheiden zaak is, daar dit laatste een meer gezet onderzoek beoogt naar de methode van den onderwijzer en de vorderingen der leerlingen, alsmede dat de bedoelde gedelegeerde kommissie niet uit één lid kan bestaan, maar tot hare zamenstelling minstens twee leden worden vereischt.

In bijzonderheden is de werkkring der plaatselijke kommissiën nader omschreven in de ordonnancie van 7 Julij 1868 en in het besluit van den Gouverneur-Generaal van *Nederlandsch-Indië* van gelijken datum nº. 6, vervat in de Staatsbladen van 1868 nº. 81 en 82.

§ 3. Akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs.

Na de intrekking in 1865 (Indisch staatsblad nº. 52) van het besluit van Kommissarissen-Generaal van 28 Augustus 1818, nº. 20, volgens hetwelk de onderwijzersexamens tot dien tijd waren afgenomen, was er behoefte ontstaan aan nieuwe voorschriften omtrent het verleenen van akten van bekwaamheid aan hen, die in 's Gouvernements dienst of daar buiten tot het vak van onderwijzer wenschten te worden toegelaten, of daarin een' hoogeren rang zochten te bekomen.

In overeenstemming zooveel mogelijk met de deswege in Nederland geldende bepalingen, gearresteerd bij Koninklijk besluit van 5 April 1858, nº. 85, werd dit onderwerp, in afwachting der destijds in overweging zijnde reorganisatie van het lager onderwijs in *Nederlandsch-Indië* voorloopig geregeld bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 1 April 1866, nº. 10 (Staatsblad nº. 32). Hierbij werden vastgesteld de bepalingen voor de akten van bekwaamheid tot het geven van onderwijs, zoomede programma's voor de examens van onderwijzer en onderwijzeres. Hierdoor kwam ook te vervallen en werd mitsdien bij hetzelfde besluit ingetrokken de instruktie van 1853 voor het afnemen èn afleggen van het examen voor den vierden onderwijzersrang.

In verband met het sedert ter kennis der Indische Regering gekomen Koninklijk besluit van 28 Augustus 1865, waarbij met intrekking van het gemelde besluit van 5 April 1858, nieuwe programma's voor de examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs waren vastgesteld, werden de Indische programma's voor de gelijkvormigheid met de in Nederland geldende bepalingen alsnog voor zooveel noodig herzien en nader vastgesteld bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 18 Januarij 1867, nº. 2 (Staatsblad nº. 13).

Bij den vierden titel van het bij de ordonnancie van 7 Julij 1868 (Staatsblad nº. 81) gearresteerde reglement op het lager onderwijs voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden in *Nederlandsch-Indië* werden de bepalingen omtrent het verleenen van akten van bekwaamheid tot het geven van onderwijs definitief geregeld in verband met de nieuwe regeling van dat onderwijs, met intrekking der daarmede strijdige verordeningen en besluiten; terwijl bij besluit van gelijken datum nº. 6 (Staatsblad 1868, nº. 82) nieuwe programma's voor de examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs werden vastgesteld.

Naar aanleiding hiervan werden door den Direkteur, belast met de zaken van het onderwijs, bij zijn besluit van 8 Oktober 1868, nº. 6549, de plaatsen waar en de tijdstippen, waarop de examens voor de onderwijzers en onderwijzeressen zouden gehouden worden, aangewezen. Daarbij werd bepaald, dat de gelegenheid daartoe twee malen 's jaars zal bestaan te *Batavia, Samarang, Soerabaija, Soerakarta* (of *Djokdjokarta*) *Makassar, Padang* en *Amboina*; terwijl verder de aandacht werd gevestigd op de slotalinea van artikel 29 van het reglement, waarbij wordt gezegd dat voor het examen voor de toelating tot het geven van bijzonder onderwijs op andere plaatsen en tijden de gelegenheid kan geopend worden, na verkregen magtiging van den Direkteur. Verder werden bij datzelfde besluit aan de plaatselijke schoolkommissien, ter be-

vordering van de eenparigheid bij de beoordeeling van het afgelegde examen, eenige voorschriften ter opvolging aanbevolen.

De resultaten van de in de afgeloopen vijf jaren gehouden rangexamens zijn de volgende:

In 1865 boden zich 7 kandidaten aan voor den 4e rang, van welke 6 als onderwijzeres en 1 als onderwijzer, die allen den verzochten rang verkregen. Aan 4 dezer onderwijzeressen werden tevens, na afgelegd examen, eene akte van toelating voor het onderwijs in de beginselen der Fransche taal uitgereikt.

Ingevolge de nieuwe regeling werd in den loop van 1866 twee malen gelegenheid gegeven tot het afleggen van examen. In het geheel werden 26 examens afgenomen, waarvan de helft met goeden uitslag. Er werden namelijk toegelaten 2 kandidaten als hoofdonderwijzer, 1 als hoofdonderwijzeres, 5 als hulponderwijzer, 2 als hulponderwijzeres, 1 als onderwijzer in de wiskunde, 1 als onderwijzer in de Fransche taal en 1, zijnde dezelfde kandidaat, als onderwijzer in de Engelsche taal, terwijl er drie als hoofdonderwijzer, 9 als hulponderwijzer en 1 voor de Engelsche taal werden afgewezen.

In 1867 nam het examen in December een aanvang en werd in Januarij van 1868 voortgezet. Van de 5 kandidaten werden er twee toegelaten als hoofdonderwijzer en 1 als onderwijzer in de Engelsche taal. Aan 2 kandidaten voor den rang van hoofdonderwijzer kon de gevraagde akte niet worden verleend.

Van de in 1868 gegeven gelegenheid tot het afleggen van examen werd gebruik gemaakt door 9 kandidaten, van welke 3 van de 6 werden toegelaten als hulponderwijzer, 2 als hulponderwijzeres en 1 als onderwijzer in het Fransch en Engelsch. Van de 3 afgewezenen legde er 1 examen af als hoofdonderwijzer en 2 als hulponderwijzer.

In 1869 werden de examens, volgens de in het vorige jaar vastgestelde bepalingen, afgenomen. In den onderstaanden staat komt eene opgave voor van de plaatsen, waar die examens hebben plaats gevonden, het aantal van de kandidaten en de akten van bekwaamheid die uitgereikt of geweigerd zijn.

SOORT DER AKTEN VAN BEKWAAMHEID.	Batavia.		Samarang.		Soerabaya.		Soerakarta.		Djokdjokarta.		Padang.		Makassar.		Amboina.		Totaal.	
	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
I. Hoofdonderwijzers	3	7	8	3	»	»	2	»	»	1	»	1	»	»	1	»	14	11
II. Hoofdonderwijzeressen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
III. Huisonderwijzers	1	»	3	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	3	»	4	3
IV. Hulponderwijzeressen	2	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	3	»
V. Huisonderwijzers. Een of meer vakken van het gewoon lager onderwijs.	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»
VI. Huisonderwijzeressen. Een of meer vakken van het gew. lager onderwijs.	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»
VII. Onderwijzers in de Fransche taal	1	»	3	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	1
Hoogduitsche taal.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Engelsche taal.	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»
Wiskunde	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	1
Landbouwkunde	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gymnastiek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Het teekenen	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
VIII. Onderwijzeres in de Fransche taal.	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»
Hoogduitsche taal.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Engelsche taal.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»
Het teekenen	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»
Handwerken voor meisjes.	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gymnastiek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
TOTAAL	13	7	16	3	6	1	4	3	1	1	1	1	1	»	1	3	43	22

Behalve op de bovengemelde plaatsen werd met toepassing van de laatste alinea van artikel 29 van het reglement, ook te *Pasoeroean* door 2 personen examen afgelegd als huisonderwijzeres. Van deze slaagde er eene als huisonderwijzeres in het lezen en schrijven, waardoor dus het getal der toegelaten huisonderwijzeressen tot 3 klimt en het totaal der toegelaten personen 44 bedraagt, tegen 23 die werden afgewezen.

§ 4. Getal en aard der scholen.

In de volgende tabel wordt het getal scholen op het einde van het jaar 1869 aangewezen in vergelijking met het aantal dezer inrigtingen onder ultimo 1864.

La. A.

GETAL EN AARD der scholen in *Nederlandsch-Indië* onder ultimo December 1869.

GEWESTEN.	Openbare scholen.			Gesubsidieerde bijzondere scholen.			Niet gesubsidieerde bijzondere scholen.			TOTAAL.		
	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.
Bantam	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Batavia	7	»	7	»	»	»	5	10	15	12	10	22
Krawang	1	»	1	»	»	»	1	»	1	2	»	2
Preanger-Regentschappen	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Cheribon	1	»	1	»	»	»	»	1	1	1	1	2
Tagal	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Pekalongan	1	»	1	»	»	»	»	1	1	1	1	2
Samarang	5	»	5	»	»	»	4	8	12	9	8	17
Japara	2	»	2	»	»	»	»	»	»	2	»	2
Rembang	2	»	2	»	»	»	1	1	2	3	1	4
Soerabaija	7	»	7	»	»	»	»	8	8	7	8	15
Pasoeroean	2	»	2	»	»	»	»	1	1	2	1	3
Probolingo	1	»	1	»	»	»	1	»	1	2	»	2
Bezoeki	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Banjoewangi	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Banjoemaas	3	»	3	»	»	»	»	»	»	3	»	3
Bagelen	2	»	2	»	»	»	»	»	»	2	»	2
Kadoe	1	»	1	»	»	»	»	1	1	1	1	2
Djokdjokarta	2	»	2	»	»	»	»	1	1	2	1	3
Soerakarta	2	»	2	»	»	»	»	2	2	2	2	4
Madioen	2	»	2	»	»	»	»	»	»	2	»	2
Kediri	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Madura	2	»	2	»	»	»	»	»	»	2	»	2
Sumatra's Westkust	2	»	2	»	»	»	»	1	1	2	1	3
Padangsche bovenlanden.	2	»	2	»	»	»	»	»	»	2	»	2
Benkoelen	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Palembang	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Banka	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Riouw	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Wester-afd. van Borneo	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Z.- en Oost.-afd. v. Borneo	1	»	1	»	»	»	»	1	1	1	1	2
Celebes en onderhoorigh.	4	»	4	»	»	»	1	1	2	5	1	6
Menado	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Amboina	2	»	2	»	»	»	»	»	»	2	»	2
Ternate	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Timor	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
TOTAAL	68	»	68	»	»	»	13	37	50	81	37	118
In 1864	65	»	65	»	»	»	19	21	40	84	21	105
Vermeerdering	3	»	3	»	»	»	»	16	10	»	16	13
Vermindering	»	»	»	»	»	»	6	»	»	3	»	»

Uit dezen staat blijkt, dat het getal Gouvernements lagere scholen sedert 1864 met drie vermeerderd is.

In 1865 werd het getal Gouvernements lagere scholen vermeerderd door de oprigting eener tweede school te *Soerakarta* en de wederopening van die te *Kediri*. Op het einde van het jaar telde men alzoo in het geheel 49 Gouvernements lagere scholen op *Java* en *Madura* en 18 in de *Buitenbezittingen* of in het geheel 67. Voorts werd in de laatste maanden van 1865 nog besloten tot oprigting van een drietal scholen te *Bandong* (*Preanger-Regentschappen*), te *Toeban* (*Rembang*) en te *Bonthain* (*Celebes*), die evenwel onder ultimo December nog niet in werking waren. Op laatstgemelde plaats was intusschen, blijkens het verslag over 1864 (bladzijde 95) een der Gouvernements onderwijzers werkzaam, ten einde in afwachting eener beslissing omtrent de oprigting van een Gouvernements school het onderwijs tijdelijk gaande te houden aan de inrigting daar ter plaatse van het Nederlandsch Zendelinggenootschap, hetwelk verklaard had als bezuinigingsmaatregel die inrigting te moeten opheffen.

De teekenschool te *Samarang*, voor welke op bekomen magtiging der Regering door de voormalige Hoofdkommissie van Onderwijs een onderwijzer werd benoemd, telde onder ultimo December 1865 reeds 150 leerlingen.

Te *Batavia*, waar in 1862 eene Gouvernements teekenschool in het leven was geroepen, werd het bijwonen der teekenlessen gemakkelijker gemaakt door ook aan de Gouvernements 3e lagere school daartoe driemaal 's weeks de gelegenheid aan te bieden.

In 1866 werden op de reeds genoemde plaatsen *Bandong*, *Toeban* en *Bonthain* Gouvernements scholen geopend. Daarentegen werd de tweede school te *Ambarawa* (*Samarang* opgeheven.

Onder ultimo 1866 telde men derhalve 50 scholen op *Java* en *Madura* en 19 op de *Buitenbezittingen*, of in het geheel 69, zijnde 2 meer dan in het vorige jaar.

In 1867 bleef het getal scholen ongewijzigd.

De school te *Womosobo* (*Bagelen*), sedert Julij 1865 wegens gemis aan een voldoend getal leerlingen tijdelijk gesloten, werd op 1 Januarij 1868 weder geopend, en zulks naar aanleiding eener mededeeling van het gewestelijk bestuur, dat zich daar ter plaatse 21 kinderen van Europesche afkomst bevonden van 6 tot 13 jaren.

Daarentegen werd de school te *Bangkallang* (*Madura*) tijdelijk gesloten, omdat zij door slechts 8 Europesche leerlingen werd bezocht.

Ook in 1868 bleef het getal scholen 69.

Tengevolge der met 1 September 1868 in werking getreden reorganisatie van het Europeesch lager onderwijs werd de benaming van Gouvernements lagere scholen veranderd in die van openbare lagere scholen.

Volgens de nieuwe verordening op het Europeesch onderwijs kan van wege het Gouvernement aan bijzondere scholen subsidie worden verleend onder voorwaarde, dat zij even als de openbare scholen toegankelijk zijn voor alle kinderen zonder onderscheid van godsdienstige gezindheid. Ofschoon op de Protestantsche en Roomsch katholijke weeshuisschool te *Samarang*, waarvan het personeel sedert jaren door het Gouvernement werd benoemd en uit 's lands kas bezoldigd, geene kinderen van buiten worden toegelaten, zoo zijn echter, na het in werking treden der verordening bij wijze van overgang nog gedurende den verderen loop van 1868 de Gouvernements onderwijzers aan die inrigtingen gebleven. Van af 1 Januarij 1869 is, ten einde het voortbestaan van beide scholen niet dadelijk in gevaar te brengen, aan de moeijelijkheid voorloopig te gemoet gekomen door eene subsidie aan de gestichten te verstrekken tot een bedrag van *f* 21600 's jaars ter voorziening in het onderwijs.

Doordien de besturen der beide weeshuizen er niet tijdig genoeg in konden slagen om voldoend onderwijzerspersoneel voor de scholen te bekomen, zoo werd het verzoek om de Gouvernements-onderwijzer aan die scholen werkzaam te doen

blijven tot 1 April 1869, door de Regering ingewilligd. Deze termijn werd voor de school van het Protestantsche weeshuis verlengd tot 1 Julij en voor die van het Roomsch katholijke tot 1 September van dat jaar. Sedert dien tijd hebben de besturen zelve in het onderwijzend personeel van die inrigtingen voorzien.

De Gouvernements 2e lagere school te *Amboina* werd bij het Gouvernements besluit van 6 Januarij 1869, no. 13, hervormd in eene school speciaal voor Ambonsche burgers, maar tevens toegankelijk voor anderen, tengevolge waarvan zij thans wordt gerangschikt onder de schoolinrigtingen voor inlanders.

Ingevolge Gouvernements besluit van 19 Junij 1869, no. 7, werden in November van dit jaar openbare scholen geopend te *Modjokerto* (*Soerabaija*) met 11 en te *Pontianak* (*Wester-afdeeling van Borneo*) met 15 leerlingen.

Aan het voornemen om ook te *Soemedang* (*Preanger-Regentschappen*) eene school op te rigten, werd geen gevolg gegeven wegens het gering getal kinderen van 6 tot 14 jaren in die afdeeling.

Het getal openbare scholen bedroeg dus op het einde van dat jaar op *Java* en *Madura* 49 en op de Buitenbezittingen 19, of te zamen 68.

In het vijfjarig tijdvak, waarover dit verslag loopt, onderging het cijfer van de partikuliere scholen, blijkens bovenstaande tabel, belangrijke wijzigingen, daar het getal dier scholen, waar gewoon lager onderwijs werd gegeven, met 6 verminderde, terwijl het getal der scholen voor meer uitgebreid onderwijs eene vermeerdering van 16 aanwijst.

Onder ultimo December van het jaar 1864 bestonden er 40 bijzondere scholen, welk getal, in 1865 tot 45 gestegen, in 1867 echter tot 28 daalde.

In 1868 klom het weder tot 52 om in 1869 het cijfer van 50 te bereiken.

Als eene der voornaamste oorzaken van deze belangrijke mutatien kan opgegeven worden, dat dikwijls partikuliere

scholen worden geopend door personen die, door tegenspoeden gedrongen, tijdelijk een middel van bestaan zoeken. Enkelen blijken bij theoretische kennis tevens praktische bekwaamheid te bezitten. Zij winnen het vertrouwen der ouders en de school blijft bestaan, en neemt in bloei toe. Met velen is dit echter anders. Zij bezitten geene geschiktheid voor het onderwijs en weldra zijn ze verpligt hunne inrigting weder te sluiten uit gebrek aan leerlingen. Weder anderen geraken in betere omstandigheden en laten de zorg voor het onderwijs der kinderen gaarne aan anderen over.

Dit neemt echter niet weg, dat *Indië* ook op bijzondere onderwijzers en onderwijzeressen wijzen kan, die eene speciale opleiding voor hunne betrekking hebben genoten en zich met ijver en volharding blijven wijden aan de opvoeding en het onderwijs der jeugd.

Niettegenstaande het voorschrift, vervat in artikel 126 van het reglement op het beleid der Regering van *Nederlandsch-Indië*, was door de Hoofdkommissie van onderwijs en op haar voorbeeld door den Direkteur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid steeds voortgegaan met het verleenen van vergunning aan bevoegde personen tot het oprigten van partikuliere scholen en zulks ingevolge het Gouvernements besluit van 14 September 1832, no. XVI, hetwelk niet uitdrukkelijk was ingetrokken.

Hierin kwam echter in 1867 eene verandering tengevolge van een verzoek der te *Samarang* gevestigde vrijmetselaarsloge „*La Constante et Fidèle*" om vergunning tot het oprigten van eene hoogere Burgerschool.

De Regering verklaarde hierop bij haar besluit van 26 April 1867, no. 57, dat, met het oog op het hierboven aangehaalde artikel van het Regeringsreglement, tot de oprigting van een hoogere Burgerschool te *Samarang* geene bijzondere vergunning der Regering wordt vereischt en dat alleen behoort te worden voldaan aan de voorwaarden bij dat artikel gesteld.

Op later ingekomen verzoeken om vergunning tot het oprigten van bijzondere scholen werd in dezen zin beschikt.

Onder de bijzondere scholen is ook de school te *Bima* (Gouvernement *Celebes en onderhoorigheden*) opgenomen.

De persoon, die aan het hoofd dezer inrigting staat, is echter niet in het bezit van eene akte van bekwaamheid als onderwijzer. Hij geniet eene maandelijksche toelage van *f* 30 en is voorloopig werkzaam gebleven, daar de kinderen te *Bima* anders geheel van onderwijs verstoken zouden zijn. Het onderwijs wordt aan al de kinderen, 19 in getal, gratis gegeven. Tot toelichting wordt hierbij het volgende aangeteekend.

Op voorstel van de toenmalige Hoofdkommissie van onderwijs werd bij besluit van 19 December 1844, n°. 29, aan zekeren *Melchior*, die zich vrijwillig en geheel belangeloos met het geven van onderwijs aan de te *Bima* aanwezige kinderen van christenouders had belast, eene maandelijksche toelage toegekend van *f* 15 koper, terwijl iedere drie jaren *f* 50 zilver beschikbaar werd gesteld voor den aankoop van schrijfbehoeften en leermiddelen.

Na het overlijden van *Melchior* bestond er moeijelijkheid om voor die geringe toelage een vervanger te bekomen, naar aanleiding waarvan die toelage verhoogd werd tot *f* 50 's maands.

Bij het besluit van 1 December 1867, n°. 12, is er in berust, dat de plaatselijke kommissie van onderwijs te *Makasser* aan den partikulier A. Weber onder nadere goedkeuring, die toelage heeft verleend van af 1 Augustus 1867 en zulks in afwachting van een meer voldoende regeling van het openbaar onderwijs aldaar.

Aan den Inspekteur van het lager onderwijs in de 3e afdeeling is opgedragen den stand van zaken aldaar persoonlijk op te nemen en voorstellen te doen.

Te *Bandjermasin* werd in het jaar 1869 eene herhalingschool opgerigt met het doel om jongelieden, die de school verlaten hebben, in de gelegenheid te stellen het geleerde te onderhouden en uit te breiden.

§ 3. Omvang en toestand van het lager onderwijs.

Van 1865 tot 1 September 1868 werd op de Gouvernements lagere scholen onderwijs gegeven in de volgende vakken, die bij de toenmaals vigerende bepalingen als hoofdvakken waren aangewezen, als: het lezen, schrijven, rekenen, de Nederlandsche taal, aardrijkskunde, de Nederlandsche geschiedenis, de Nederlandsch-Indische geschiedenis, de beginselen der algemeene geschiedenis en het zingen.

Behalve deze vakken, waarvan het onderwijs als een volstrekt vereischte werd gesteld, zoude het zich nog kunnen uitstrekken voor zoodanige „vlijtige en schrandere leerlingen, als daartoe door den hoofdonderwijzer geschikt worden geacht," zoo luidt een der reglementen, tot de stelkunst, de meetkunde, de natuurkunde en de natuurlijke historie.

Van 1 September 1868 werd het lager onderwijs ingerigt overeenkomstig de voorschriften, vervat in het reglement op het lager onderwijs voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden in *Nederlandsch-Indië* (Staatsblad 1868, nº. 81) en het daaruit voortvloeijende besluit der Indische Regering van 7 Julij 1868, nº. 6 (Staatsblad 1868, nº. 82).

Voor zoover mogelijk werd in de maanden September tot en met December 1868 aan de nieuwe regeling uitvoering gegeven. Op de meeste openbare lagere scholen werden sedert 1 September 1868 al de vakken van het gewoon lager onderwijs onderwezen.

Bij sommige scholen werden en worden nog enkele vakken weggelaten hoofdzakelijk wegens de mindere ontwikkeling of den jeugdigen leeftijd der leerlingen.

Wegens gebrek aan een voldoend aantal onderwijzers, bevoegd tot het geven van onderwijs in de Fransche taal, konde met dat onderwijs niet dadelijk een aanvang gemaakt worden bij de invoering der nieuwe regeling, waarom bij besluit van 12 Augustus 1868, nº. 45, werd bepaald, dat daarmede eerst dan zoude worden aangevangen, wanneer de noodige maatre-

gelen zouden genomen zijn, om dat onderwijs op eene doeltreffende wijze in te rigten.

Eerst tegen het einde van 1869 waren de bezwaren uit den weg geruimd, zoodat besloten kan worden, dat met den 1^{en} Januarij 1870 een begin zoude worden gemaakt met het onderwijs in de beginselen der Fransche taal aan de 1^{e} lagere scholen.

Op de bijzondere scholen werden de vakken van het gewoon lager onderwijs, de beginselen van de levende talen hoofdzakelijk Engelsch en Fransch, het teekenen, en op de scholen voor meisjes ook de vrouwelijke handwerken onderwezen, terwijl op enkele scholen tevens onderwijs in de wiskunde gegeven werd.

Te *Batavia* en te *Samarang* wordt aan sommige openbare lagere scholen buiten de gewone schooltijden onderwijs in het teekenen gegeven door deskundige personen, die daarvan eene bezoldiging van het Gouvernement genieten.

Te *Samarang* bestaat eene door de Maatschappij tot nut van 't algemeen (afdeeling *Samarang*) opgerigte gymnastiesschool waar kinderen van partikulieren en de jongens uit de beide weeshuizen tweemaal 's weeks onderwijs ontvangen. Ook bestaat er eene partikuliere inrigting, waar aan volwassenen onderwijs in de gymnastiek wordt gegeven.

Gelijk hierboven reeds is vermeld, worden op alle scholen nog niet alle vakken onderwezen. Ook laat het onderwijs in verscheidene vakken nog veel te wenschen, terwijl sommige onderwijzers zich het doel, dat het reglement met het onderwijs beoogt, klaar en duidelijk voor den geest stellen en hun onderwijs inrigten op de bereiking daarvan, schijnen vele anderen zich nog weinig rekenschap te geven van het doel van hun streven.

Het lezen is, behoudens gunstige uitzonderingen, over het algemeen nog gebrekkig: toon, uitspraak en een juist begrip van hetgeen gelezen wordt, laten dikwerf veel te wenschen over. Veel moeite kost het den leerling om het gelezene met

eigene woorden dragelijk terug te geven. Gedeeltelijk moet dit daaraan worden toegeschreven, dat voor vele kinderen de school de eenige plaats is, waar zij Nederlandsch hooren spreken: gedeeltelijk is het ook een gevolg van de weinige zorg, die meestal aan het leesonderrigt in de laagste klasse werd besteed.

Het onderwijs was daar dan ook gewoonlijk toevertrouwd aan weinig geschikte kweekelingen.

Hieromtrent mag verbetering te gemoet gezien worden, vooral wanneer bij al de hoofdonderwijzers de overtuiging veld wint, dat zij de laagste klasse als de belangrijkste behooren te beschouwen met het oog op de ontwikkeling van het verstand, vooral ook in het onderrigt in het lezen, en dat het wegens de dikwijls zoo geringe zamenwerking tusschen huis en school in *Indië* meer dan in *Nederland* noodzakelijk is, dat het onderwijs in de laagste klasse door ervaren onderwijzers gegeven worde.

Het schrijven kan over het algemeen goed, soms zelfs fraai genoemd worden, hetwelk gedeeltelijk aan den bijzonderen aanleg der Indische kinderen voor dit vak van onderwijs moet worden toegeschreven. En toch is volgens een der Inspekteurs de klagt niet ongegrond, dat de tegenwoordige jongelieden op de kantoren op verre na niet zoo fraai schrijven als in vroegere jaren. Volgens zijne meening ligt de hoofdoorzaak hiervan in de omstandigheid, dat de leerlingen de school verlaten, voor dat de hand de noodige vastheid heeft verkregen.

Bij het rekenen is eenige vooruitgang te bespeuren. Een der Inspekteurs zegt, dat het rekenonderwijs in het afgeloopen jaar een grooten stap voorwaarts heeft gedaan. De machinale bewerking der hoofdregels met onbenoemde, soms zeer groote getallen, heeft plaats gemaakt voor de behandeling van kleine benoemde getallen, terwijl op sommige scholen ook meer werk wordt gemaakt van het rekenen uit het hoofd, waarmede geleidelijk spreekoefeningen verbonden worden. Op eenige scholen laat dit nog veel te wenschen over. Het werktuigelijk

rekenen heeft op de meeste scholen plaats gemaakt voor het beredeneerd oplossen van voorstellen, waarbij men thans echter wel eens in wijdloopige omschrijvingen vervalt, die het rekenonderwijs minder vruchtbaar maken en daarom vermeden moeten worden.

Aan het onderwijs in de tiendeelige breuken wordt nog te weinig tijd besteed; weinig beter is het met de leer der gewone breuken. Niet altijd wordt behoorlijk onderzocht of het geleerde in het dagelijksch leven van toepassing zou kunnen zijn. Ook wordt opgemerkt dat de onderwijzers niet altijd de zucht kunnen onderdrukken om bij het rekenonderrigt eene voor den leerling te hooge vlugt te nemen, waardoor niet zelden de degelijkheid wordt opgeofferd van het verlangen om schijnbaar meer gevorderde leerlingen te hebben.

Het onderwijs in het rekenen is op de partikuliere meisjesscholen, op enkele uitzonderingen na, nog zeer slecht.

De vormleer is bij de nieuwe regeling onder de vakken van het lager onderwijs opgenomen, en werd vóór dien tijd op slechts zeer weinige scholen onderwezen. Zij is echter ook nu nog niet op alle scholen opgenomen. Op sommige maar vooral op de openbare scholen begint men bij dit belangrijk vak van onderwijs eenige verbetering te bespeuren. De onderwijzers hebben er voor zich zelven eenige studie van gemaakt.

Het behandelen en beschouwen van het schoolvertrek in de laagste klasse; van de houten modellen der regelmatige ligchamen in de middelste en de hoogste klasse brengt reeds hier en daar ontwikkeling aan.

Behoudens enkele gunstige uitzonderingen schijnt men op de bijzondere scholen het nut van dit leervak nog niet in te zien. De reden ligt soms in den onderwijzer, voor wien vormleer eene nieuwe zaak is, veelal ook in gebrek aan tijd op zulke scholen, waar ook vakken van het uitgebreid lager onderwijs zijn opgenomen.

Bij het onderwijs in de Nederlandsche taal ontdekt men

eenige verbetering. Het sluit evenwel in de onderscheidene klassen te weinig aan elkander. Langzamerhand begint men meer algemeen in te zien, dat het onderwijs in de Nederlandsche taal weinig wordt bevorderd door het aanleeren van taalregels door verbuigen en vervoegen.

Al die oefeningen ook het stellen met oordeel aangewend zijn middelen ter bevordering der taalkennis, maar zij moeten wijken voor gepaste verstands-, spreek- en leesoefeningen.

Zoo als het thans is gesteld, verlaten verreweg de meeste kindèren, vooral meisjes, de school zonder der Nederlandsche taal voldoende magtig te zijn en zonder voldoende ontwikkeling te bezitten om zich door lezen verder te beschaven.

Het onderwijs in de aardrijkskunde heeft zich te lang en te zeer bepaald tot het van buiten leeren van lesjes, zonder genoeg voordeel te trekken van het ontwikkelende, dat er bij een oordeelkundig onderwijs in dit leervak gelegen is.

Waar een goed praktisch onderwijs in de Nederlandsche taal is voorafgegaan, daar plukt men van het onderwijs in de aardrijkskunde meer vrucht door lezen, bespreken en aanwijzing op kaart en globe, dan van het instampen van holle namen.

In het onderwijs in de geschiedenis wordt nog weinig vooruitgang bespeurd. Op enkele scholen wordt in dit leervak geen onderrigt gegeven: op de meeste bepaalt het zich tot eene leesles, die besproken wordt en waarbij woordverklaring en spreekoefening op den voorgrond staan.

In het algemeen kan de geschiedenis op de lagere school nog niet naar behooren behandeld worden.

Gebrek aan kennis der Nederlandsche taal en gebrek aan verstandsontwikkeling staan ook hier weder in den weg.

Het onderrigt in de kennis der natuur gaat nog weinig verder dan het lezen en bespreken van losse stukken, die onder het bereik van den leerling liggen. Vooral daar waar de onderwijzer zelf eenige studie van dit leervak maakt, wordt het onderwijs meestal met lust en ijver door den leerling gevolgd.

Het zingen is voor de schooljeugd een geliefkoosd vak van

onderwijs. In de praktische oefeningen worden in den regel goede vorderingen gemaakt. De theorie van het zingen wordt alleen in zooverre behandeld als noodig is tot het zingen van eenvoudige zangstukjes.

Van de oefening der laagste klasse bestaande in het nazingen van door den onderwijzer voorgezongen eenvoudige zangstukjes, worden goede resultaten gezien.

Tot het einde van het jaar 1869 werden de vakken van het meer uitgebreid lager onderwijs alleen op eenige bijzondere scholen onderwezen.

Over het algemeen zijn de vorderingen in de levende talen middelmatig en wordt te weinig op eene goede uitspraak gelet. Daar de leerlingen de school niet lang genoeg bezoeken, kan van de letterkunde dier talen weinig werk gemaakt worden.

De wiskunde en de landbouwkunde werden of in het geheel niet of op slechts zeer wenige scholen onderwezen.

De gymnastiek telt nog te weinig beoefenaars. Te *Samarang*, waar dit ook buiten de gewone schooluren met goed gevolg werd onderwezen, waren de daarvoor bestemde inrigtingen in het afgeloopen jaar minder bloeijend.

Dit wordt hoofdzakelijk toegeschreven aan epidemische ziekten, en de zware regens gedurende den westmoesson.

Het teeken-onderwijs bepaalt zich voornamelijk tot het nateekenen. Op die scholen, waar dit leervak onderwezen wordt, bleek het duidelijk dat er werkelijk aanleg bij de leerlingen bestaat. Door sommigen hunner werden zeer voldoende vorderingen gemaakt.

De handwerken voor meisjes worden volgens oordeel van deskundigen met goed gevolg onderwezen.

§ 6. **Onderwijzend personeel.**

De volgende staat bevat eene opgave van het onderwijzend personeel, dat onder ultimo December 1869 bij de lagere scholen werkzaam was, in vergelijking met dat op ultimo 1864 aanwezig.

La. B.

ONDERWIJZEND PERSONEEL bij de lagere scholen in *Nederlandsch-Indië*, onder ultimo December 1869.

GEWESTEN.	*Bij de openbare lagere scholen (aantal).*			*Bij de niet gesubsidieerde bijzondere scholen (aantal).*			*Bij alle lagere scholen te zamen (aantal).*						Aanmerkingen.
	Hoofd- of waarnemende hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen (mannen).	Hoofd- of waarnemende hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen (mannen).	Hoofd- of waarnemende hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen (vrouwen).	Hoofd- of waarnemende hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen (mannen).	Hoofd- of waarnemende hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen (vrouwen).	
Bantam	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	
Batavia	7	14	»	3	4	1	8	19	8	12	18	1	8	19	8	
Preanger-Regentschappen	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	
Krawang	1	»	»	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	
Cheribon	1	1	»	»	»	»	1	»	»	1	1	»	1	»	»	
Tagal	1	1	»	»	»	»	1	»	»	1	1	»	1	»	»	
Pekalongan	1	2	»	»	»	»	1	»	»	1	2	»	1	»	»	
Samarang	3	9	2	6	4	3	5	1	3	11	13	7	3	1	3	
Japara	2	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	
Rembang	2	»	»	»	»	»	2	»	»	2	»	»	2	»	»	
Soerabaija	7	9	»	2	1	1	6	3	3	9	10	1	6	3	3	
Pasoeroean	2	4	1	»	»	»	1	»	»	2	4	1	1	»	»	
Probolingo	1	1	»	»	»	»	1	»	»	1	1	»	1	»	»	
Bezoeki	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	
Banjoewangi	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	
Kediri	1	1	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	
Madioen	2	»	1	»	»	»	»	»	»	2	»	1	»	»	»	
Soerakarta	2	3	1	1	»	»	1	»	1	3	3	1	1	»	1	
Djokdjokarta	2	2	»	»	»	»	1	»	1	2	2	»	1	»	1	
Kadoe	1	»	»	1	1	1	»	»	»	2	1	1	»	»	»	
Bagelen	2	1	»	»	»	»	»	»	»	2	1	»	»	»	»	
Banjoemas	3	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	
Madura	2	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	
Padang	2	3	2	»	»	»	1	»	»	2	3	2	1	»	»	
Padangsche bovenlanden	2	1	»	»	»	»	»	»	»	2	1	»	»	»	»	
Benkoelen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	
Palembang	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	
Riouw	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	
Banka	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	
Wester-afd. van Borneo	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	
Z. en Oost.-afd. v. Borneo	1	1	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	
Celebes en onderhoorigh.	4	4	»	»	»	»	1	»	»	4	4	»	1	»	»	
Menado	1	2	1	»	»	»	»	»	»	1	2	1	»	»	»	
Ternate	1	1	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	
Amboina	2	4	1	»	»	»	»	»	»	2	4	1	»	»	»	
Timor	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	
TOTAAL	68	64	11	16	10	8	29	23	16	84	74	19	29	23	16	
In 1864	65	73	29	18	»	»	22	»	»	85	»	»	22	»	»	
Vermeerdering	3	»	»	»	10	8	7	23	16	1	74	19	7	23	16	
Vermindering	»	9	18	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	

Het onderwijzend personeel aan de Gouvernements lagere scholen bestond in 1864 uit 111 onderwijzers, 27 ondermeesters en 29 kweekelingen. Van de 111 onderwijzers stonden er 65 aan het hoofd van scholen als besturende onderwijzers; de overige 46 waren ondergeschikt werkzaam en zijn daarom even als de 27 ondermeesters in de kolom hulponderwijzers opgenomen.

De opgaven van het hulppersoneel aan de bijzondere scholen over 1864 ontbreken.

Blijkens dezen staat waren onder ultimo 1869 aan de openbare lagere scholen geplaatst 68 hoofdonderwijzers, waaronder 8 waarnemend, 64 hulponderwijzers en 11 mannelijke kweekelingen.

Aan de bijzondere scholen waren werkzaam 16 hoofd- en waarnemende hoofdonderwijzers, 10 hulponderwijzers en 8 mannelijke kweekelingen, 29 hoofd- en waarnemende hoofdonderwijzeressen, 23 hulponderwijzeressen en 16 vrouwelijke kweekelingen.

In het vijfjarig tijdvak vermeerderde het getal hoofd- of waarnemende hoofdonderwijzers bij de openbare lagere scholen met 3, terwijl dat van de hulponderwijzers met 9 en dat der kweekelingen met 18 verminderde.

Op deze vermindering was van grooten invloed de toepassing van de 3e alinea van art. 45 van het reglement (Staatsblad 1868, no. 81), waarbij wordt bepaald dat de ondermeesters en kweekelingen, die vóór 1 Januarij 1868 den ouderdom van 18 jaren hebben bereikt, verpligt zijn vóór ultimo December 1869 een voldoend examen als hulponderwijzer af te leggen, bij gebreke waarvan zij uit hunne betrekking zouden worden ontslagen.

Tengevolge van deze bepaling werden op het einde van 1869 al de ondermeesters en kweekelingen, die geen voldoend examen als hulponderwijzer hadden afgelegd, ontslagen. Ook hadden in den loop van dat jaar eenige kweekelingen, met het oog op dat artikel, hun ontslag reeds verzocht en bekomen.

Bij het bijzonder onderwijs toont het cijfer der hoofd- of waarnemende hoofdonderwijzers eene vermindering van 2 aan. Het getal hoofd- of waarnemende hoofdonderwijzeressen vermeerderde daarentegen met 7. Blijkens bovenstaande aanteekening kan tusschen de cijfers van het hulppersoneel geene vergelijking worden gemaakt.

In 1865 waren in aktieve dienst van het Gouvernement:

115 onderwijzers, 25 ondermeesters, 28 kweekelingen;

in 1866:

121 onderwijzers, 26 ondermeesters, 36 kweekelingen;

in 1867:

119 onderwijzers, 27 ondermeesters, 29 kweekelingen:

in 1868:

68 hoofdonderwijzers, waaronder 22 waarnemend, 53 hulp-onderwijzers en 44 kweekelingen.

De belangrijkste veranderingen, die bij het onderwijzend personeel van het Gouvernement, gedurende dat vijfjarig tijdvak plaats grepen, worden hieronder jaar voor jaar kortelijk aangegeven, waaruit dan tevens het totaalcijfer blijkt van dat personeel op het einde van elk jaar.

Het onderwijzend personeel bestond op ultimo December 1865 uit:

131 onderwijzers, waarvan 16 met verlof naar *Nederland;*

27 ondermeesters, van welke 2 op wachtgeld:

en 28 kweekelingen:

———

186 personen.

In 1866 overleden 2 onderwijzers, 2 werden op verzoek eervol ontslagen, onder toekenning van pensioen, en 4 gingen in eene andere betrekking over.

Daarentegen kwamen uit *Nederland* aan 13 onderwijzers ter beschikking der Indische Regering, 2 ondermeesters werden tot onderwijzers bevorderd en 2 particuliere onderwijzers gingen in 's Gouvernements dienst over, zoodat er op ultimo December 1866 negen meer en derhalve 140 onderwijzers in dienst van het Gouvernement waren.

Op ultimo December 1865 bevonden zich zestien onderwijzers met verlof in *Nederland*. In 1866 vertrokken er nog 6, terwijl er vier terugkeerden, zoodat er op het einde van 1866 achttien onderwijzers met verlof naar *Nederland* waren. Bovendien werd een onderwijzer, wegens ziekte op wachtgeld gesteld, waar-

door het aantal in actieve dienst zijnde onderwijzers 121 bedroeg.

Van de 27 ondermeesters op ultimo December 1865 in dienst, werden in 1866 twee tot onderwijzer bevorderd, terwijl één nieuw ondermeester werd aangesteld.

Onder ultimo van dit jaar bedroeg het getal alzoo 26.

Van de 28 kweekelingen op ultimo December 1865 in dienst, gingen twee in andere betrekking over, en twee werden op verzoek eervol ontslagen. Twaalf werden er aangesteld, zoodat hun getal met 8 vermeerderde en dus op het einde van 1866 zes-en-dertig bedroeg.

Het geheele onderwijzerspersoneel bestond derhalve op ultimo December 1866 uit:

140 onderwijzers;
26 ondermeesters; en
36 kweekelingen, of te zamen

202 personen.

In het jaar 1867 overleed één onderwijzer, 4 waaronder 3 op verzoek werden eervol ontslagen, terwijl twee hun ontslag bekwamen wegens wangedrag. Daar slechts 2 onderwijzers in dienst traden, geeft dit alzoo eene vermindering van 3 onderwijzers onder ultimo December van dat jaar.

Het getal kweekelingen verminderde met 7, doordien er één tot ondermeester werd bevorderd, welk getal dus tot 27 klom, en 8 op hun verzoek eervol werden ontslagen, terwijl slechts 2 kweekelingen werden benoemd.

Onder ultimo December 1867 waren 14 onderwijzers met verlof naar *Nederland* en twee op wachtgeld.

Het geheele onderwijzerspersoneel bestond op het einde van 1867 uit:

135 onderwijzers;
27 ondermeesters;
29 kweekelingen, of te zamen

191 personen.

In 1868 werden bij de reorganisatie van het lager onderwijs 2 onderwijzers benoemd tot inspekteurs van dat onderwijs, 1 onderwijzer overleed, 4 werden op hun verzoek eervol en 1 eervol ontslagen, terwijl 5 onderwijzers in dienst van het Gouvernement traden.

Van de ondermeesters werden er 8 benoemd tot hulponderwijzers en 14 tot kweekeling, 1 overleed en 1 werd op verzoek eervol ontslagen.

Van de kweekelingen bekwamen er 5 een eervol ontslag, 1 werd ontslagen en 3 gingen in eene andere betrekking over, terwijl 14 ondermeesters tot kweekelingen werden benoemd en 5 personen als zoodanig in dienst traden.

Onder ultimo December 1868 waren in dienst van het Gouvernement:

onderwijzers	1e klasse	12
»	2e »	45
»	3e »	81
ondermeesters		3
kweekelingen		41

te zamen 182 personen, van welke 16 met verlof naar *Nederland* en 1 op wachtgeld.

Tot toelichting van het bovenstaande dient, dàt het onderwijzend personeel bij de nieuwe regeling verdeeld wordt in: onderwijzers der 1e klasse en 2e klasse of hoofdonderwijzers; onderwijzers der 3e klasse of hulponderwijzers, en kweekelingen.

In verband met de hun reeds toegekende bezoldiging van meer dan *f* 75 's maands, het maximum van het maandelijksch inkomen van een kweekeling, werd, bij de invoering der reorganisatie op 1 September 1868, de benaming van ondermeester aan vier personen gelaten, van welke er op het einde van 1869 nog drie in dienst waren. Zij werden echter met

1 Januarij 1870 ontslagen, waaromtrent hieronder nader zal worden gehandeld.

Daar het zich met zekerheid liet voorzien, dat er tengevolge der nieuwe regeling eene aanzienlijke uitbreiding van het onderwijzend personeel zoude moeten plaats vinden, werd in Julij 1868 aan het Opperbestuur in overweging gegeven zoo spoedig mogelijk 12 onderwijzers met den rang van hoofdonderwijzer en 6 met dien van hulponderwijzer uit *Nederland* te zenden ter beschikking der Indische Regering.

Bij de invoering der reorganisatie waren er geen hoofdonderwijzers genoeg in *Indië*, om er aan het hoofd van elke school een te kunnen plaatsen, ter voorziening hierin werden 22 hulponderwijzers tot waarnemende hoofdonderwijzers benoemd.

In het jaar 1869 werd het getal onderwijzers aanmerkelijk vermeerderd: tegen 138 in 1868 waren er 150 in 1869.

Onder de 25 onderwijzers, die in dienst traden, behoorden 12 personen met den rang van hoofdonderwijzer en 5 met dien van hulponderwijzer, uit *Nederland* herwaarts gezonden ter beschikking van de Indische Regering.

Eenige hoofdonderwijzers verkregen eene plaatsing als 1e hulponderwijzer aan scholen der 1e klasse, ten einde hen in staat te stellen om onder de leiding van de hoofdonderwijzers dier scholen, zich des te spoediger met het onderwijs aan de Indische jeugd vertrouwd te maken, om daarna aan het hoofd van eene school geplaatst te worden. Toen de betrekkingen van 1e hulponderwijzers aan de scholen der 1e klasse vervuld waren, konden eenige dat voorregt niet genieten en werden daarom onmiddelijk aan het hoofd eener school geplaatst.

De 6e hulponderwijzer, die ter beschikking zoude gesteld worden, heeft later van zijn voornemen om in de Indische dienst te treden moeten afzien.

Van de in dienst zijnde onderwijzers kwamen er twee te overlijden, drie werden op verzoek eervol ontslagen, 5 eervol

ontslagen en 1 ontslagen, terwijl er twee in andere betrekkingen overgingen.

In het geheel bedroeg dit getal 11 tegen 23, die in dienst traden, zoodat het onderwijzerspersoneel op ultimo December 1869 met 12 personen vermeerderd was.

De 3 ondermeesters en 30 van de 41 kweekelingen werden meerendeels eervol ontslagen, terwijl er vier in eene andere betrekking overgingen en 4 personen als kweekeling in dienst werden gesteld, zoodat er op het einde van 1869 nog slechts 11 kweekelingen waren.

Het ontslag van 2 ondermeesters en 19 kweekelingen geschiedde naar aanleiding van de 3e alinea van artikel 45 van het reglement (Staatsblad 1868, nº. 81), doordien zij vóór 1 Januarij 1868 den ouderdom van 18 jaren hadden bereikt en voor ultimo December 1869 geen voldoend examen als hulponderwijzer hadden afgelegd.

Bij den staat der veranderingen onder het onderwijzend personeel der openbare lagere scholen gedurende het jaar 1869 (zie bijlage I), worden al de mutatiën nominatief opgegeven, terwijl de nominatieve staat van de op ultimo December van dat jaar in dienst zijnde inspekteurs, onderwijzers en kweekelingen (zie bijlage J), den juisten stand van zaken op dien datum aanwijst. Daaruit blijkt onder anderen dat het onderwijzend personeel toen bestond uit:

onderwijzers	1e	klasse	14
»	2e	»	65
»	3e	»	71

of in het geheel 150 onderwijzers en 11 kweekelingen.

Bijlage I.

STAAT DER VERANDERINGEN onder het onderwijzend personeel der openbare lagere scholen gedurende het jaar 1869.

A. **Onderwijzers.**

Overleden.

H. R. VAN HEEKEREN, onderwijzer met verlof in *Nederland.*
S. LA LAU, 2e hulponderwijzer aan de 2e school te *Soerakarta.*

Op verzoek eervol ontslagen, onder toekenning van pensioen.

A. CUPAERUS, laatstelijk onderwijzer met verlof in *Nederland.*
C. H. REIJGERS, laatstelijk waarnemend hoofdonderwijzer aan de 2e school te *Soerakarta.*
L. BOGSTRA, onderwijzer met verlof.
D. VISSER, onderwijzer met verlof.

Eervol ontslagen.

A. H. VAN DEN WORM, laatstelijk 4e onderwijzer aan de protestantsche weeshuisschool te *Samarang.*
H. A. A. E. DECKERS, laatstelijk tijdelijk onderwijzer aan de Roomsch-katholieke weeshuisschool te *Samarang.*

Ontslagen uit zijne betrekking.

L. P. C. ROSKOTT, laatstelijk 3e hulponderwijzer aan de 3e school te *Batavia.*

Op wachtgeld gesteld.

J. O. BOULET, laatstelijk hoofdonderwijzer aan de 1e school te *Padang.*
A. E. SCHREUDERS, laatstelijk hulponderwijzer aan de 1e school te *Grissee.*

Overgegaan in andere betrekkingen.

J. F. Benz, laatstelijk hoofdonderwijzer aan de 2e school te *Amboina*.

H. Kuchlin, laatstelijk hulponderwijzer aan de 3e school te *Soerabaija*.

In dienst getreden.

R. Metelerkamp, officier bij het Indische leger.
P. Inklaar, onderwijzer ter beschikking der Indische Regering.
A. J. Gouka, idem.
H. R. A. Vechtman, idem.
M. Valk Lzn., idem.
H. J. Zuiderhoek, idem.
N. Stark, idem.
D. Westhoff, idem.
D. M. Kruseman, idem.
F. B. Nunnink, idem.
G. Koldewijn, idem.
J. J. Fontein, idem.
G. van der Kaaden, idem.
H. Kuchlin, partikulier onderwijzer.
A. R. Twijsel.
C. A. Valk, onderwijzer ter beschikking der Indische Regering.
P. H. A. Steenbeek, idem.
A. Bommel, idem.
W. F. G. L. Haanstra, idem.
J. Knaap, idem.
H. W. L. G. Brouwer, volontair bij het Indische leger.
A. J. Bieshaar, partikulier onderwijzer.
F. Oenema, gepasporteerd onder-officier bij het Indische leger.

Met verlof naar Nederland vertrokken.

J. J. de Weijer, laatstelijk hoofdonderwijzer aan de 1e school te *Samarang*.

P. C. VAN GHERT, laatstelijk hoofdonderwijzer aan de 2e school te *Padang*.

J. A. VERMEULEN, laatstelijk hoofdonderwijzer aan de school te *Padang-Pandjang*.

L. E. BOIJER, laatstelijk hoofdonderwijzer aan de 5e school te *Soerabaija*.

C. F. JULIUS, laatstelijk hoofdonderwijzer aan de school te *Kediri*.

H. L. LE BRUIJN, laatstelijk wd. hoofdonderwijzer aan de school te *Banjoewangi*.

W. C. BRANS, laatstelijk hulponderwijzer aan de 4e school te *Batavia*.

L. VREE, laatstelijk wd. hulponderwijzer aan de school te *Serang*.

Aangesteld na terugkeer van verlof.

O. E. HANSEN, tot hoofdonderwijzer aan de school te *Pontianak*.

J. C. TAMSON, tot hoofdonderwijzer aan de school te *Pekalongan*.

D. S. DE JONG, tot hoofdonderwijzer aan de school te *Modjokerto*.

L. H. VAN DINGSTEE, tot hoofdonderwijzer aan de school te *Banjoewangi*.

R. BURG, tot hoofdonderwijzer aan de 5e school te *Soerabaija*.

L. JOLLIJ, tot hulponderwijzer aan de school te *Kediri*.

B. Ondermeesters.

Eervol ontslagen.

J. H. H. DE BELL, laatstelijk ondermeester aan de 4e school te *Batavia*.

R. E. A. CALLEWAERT, laatstelijk ondermeester aan de school te *Ngawi*.

F. C. DE GRAAFF, laatstelijk ondermeester aan de 4e school te *Soerabaija*.

Kweekelingen.

Eervol ontslagen.

C. L. Koch, laatstelijk kweekeling aan de school te *Poerbolingo.*
J. A. van Orsagen, idem aan de 1e school te *Soerabaija.*
H. L. Pieters, idem aan de school te *Bonthain.*
K. F. Bax, idem aan de 2e school te *Makassar.*
G. Ros, idem aan de 2e school te *Padang.*
E. A. Pieters, idem ter beschikking van de plaatselijke schoolkommissie te *Samarang.*
G. A. Robert, idem idem.
Th. Risa, idem aan de school te *Magelang.*
W. L. E. J. Waltman, idem aan de 2e school te *Soerabaija.*
J. H. Blessing, idem aan de school te *Tagal.*
W. H. Böckel, idem aan de school te *Benkoelen.*
J. Birsak, idem aan de 1e school te *Djokdjokarta.*
J. A. Steevensz, idem aan de 3e school te *Soerabaija.*
W. Kreeuseler, idem aan de school te *Ternate.*
J. H. Pieters, idem aan de school te *Meester-Cornelis.*
A. Claase, idem aan de school te *Cheribon.*
F. Hakkers, idem aan de school te *Padang-Pandjang.*
L. N. Voll, idem aan de 2e school te *Makassar.*
C. W. van der Lee, idem aan de 3e school te *Batavia.*
H. G. A. Dahmen, idem aan de school te *Bandjermasing.*
L. C. Bax, idem aan de 1e school te *Makassar.*
F. G. Erentreich, idem aan de school te *Grissee.*
J. E. P. Jacobs, idem aan de school te *Tagal.*
J. van Domburg, idem aan de school te *Neira.*
J. J. Ornek, idem aan de school te *Probolingo.*
L. van Hutten, idem aan de school te *Rembang.*
T. F. Pietersz, idem aan de school te *Amboina.*

Op verzoek eervol ontslagen.

J. E. Flohr, laatst kweekeling aan de 1e school te *Soerakarta.*

Ontslagen.

C. Broekhuijzen, laatst kweekeling aan de school te *Amboina*.
J. Johannes, idem aan de school te *Koepang*.

Overgegaan in andere betrekkingen.

H. Westhoff, laatst kweekeling aan de school te *Pekalongan*.
B. Soumokil, idem aan de 2e school te *Amboina*.
E. en J. C. Souhoka, laatst kweekelingen aan de school te *idem*.

In dienst getreden.

C. F. Krijgsman.
C. C. van Helsdingen.
E. R. O'Brien; en
C. F. van den Ende.

La. J.

NOMINATIEVE STAAT van de op ultimo December 1869 in dienst zijnde inspekteurs, onderwijzers en kweekelingen.

Doorloopend nummer.	NAMEN.	BETREKKING.	Datum van benoeming.
		Inspekteurs.	
1	J. Kunst.	Inspekteur in de 1e afdeeling.	7 Julij 1868
2	W. Retgers.	» » » 2e »	21 Aug. »
3	J. M. Rosskopf.	» » » 3e »	id.
		Onderwijzers 1ste klasse.	
1	B. Andeweg.	Hoofdonderwijzer 1e school Batavia.	26 Aug. 1868
2	R. S. Veenstra.	» 3e » id.	id.
3	P. R. Marcks.	» 2e » Samarang.	id.
4	A. G. van Velthuijsen.	» 1e » Soerabaija.	id.
5	C. F. Sloot.	» 2e » Batavia.	id.
6	J. O. Boulet.	Op wachtgeld.	
7	J. Schoonderbeek.	Hoofdonderwijzer 3e school Soerabaija.	id.
8	W. Meijer.	» 3e » Samarang.	id.
9	J. L. Bloemhard.	» 1e » Soerakarta.	id.
10	W. Beerekamp.	» » Amboina.	id.
11	A. de Bruijn Mzn.	» 2e » Soerabaija.	4 Okt. 1868
12	J. J. de Weijer.	Met verlof in Nederland.	
13	J. A. Immink.	Hoofdonderwijzer 1e school Padang.	17 Julij 1869
14	J. A. de Visser.	» 1e » Samarang.	id.
		Onderwijzers 2de klasse.	
1	L. van den Bor Sr.	Hoofdonderwijzer school Magelang.	31 Aug. 1868
2	C. L. Plasberg.	Met verlof in Nederland.	
3	O. E. Hansen.	Hoofdonderwijzer school Pontianak.	27 Sept. 1869
4	J. C. Tamson.	» » Pekalongan.	23 Dec. »
5	H. Schoemaker.	Met verlof in Nederland.	
6	A. J. L. Lempe.	Hoofdonderwijzer school Bandong.	31 Aug. 1868
7	P. C. van Ghert.	Met verlof in Nederland.	
8	J. E. van der Wijk.	Hoofdonderwijzer school Poerworedjo.	id.
9	G. ter Marsch.	» » Meester-Cornelis.	23 Dec. 1869
10	L. C. Polderman.	» » Pasoeroean.	31 Aug. 1868
11	H. C. A. Cornelius.	» » Neira.	25 Julij 1869
12	D. S. de Jong.	» » Modjokerto.	27 Sept. »

Doorloopend nummer.	NAMEN.	BETREKKING.	Datum van benoeming.
13	J. A. Vermeulen.	Met verlof in Nederland.	
14	J. van Hout.	1e hulponderwijzer 2e school Batavia.	23 Dec. 1869
15	H. F. Camauer.	Hoofdonderwijzer 1e school Djokdjokarta.	31 Aug. 1868
16	L. E. Boijer.	Met verlof in Nederland.	
17	H. Plantema.	Hoofdonderwijzer 4e school Batavia.	id.
18	C. F. Julius.	Met verlof in Nederland.	
19	W. van der Lee.	Hoofdonderwijzer 1e school Makassar.	4 Okt. 1868
20	N. Laseur.	» » Benkoelen.	31 Aug. »
21	F. L. H. Goossens.	» » Cheribon.	17 Dec. »
22	G. H. B. Hofman.	» » Menado.	31 Aug. »
23	H. P. Julsing.	» » Serang.	14 Junij 1869
24	J. A. Broos.	» » Grissee.	18 Feb. »
25	J. A. Bakhoven.	» 5e » Batavia.	31 Aug. 1868
26	A. F. Hillebrand.	» » Malang.	id.
27	J. F. Winterberg.	Met verlof in Nederland.	
28	J. de Quant.	Hoofdonderwijzer school Salatiga.	24 Junij 1869
29	J. L. Lindenhovius.	» » Patti.	31 Aug. 1868
30	G. du Pré.	» » Ambarawa.	id.
31	H. Sponhoff.	» » Probolingo.	id.
32	J. W. van Leeuwen.	» » Buitenzorg.	id.
33	H. Timmer.	» » Sumanap.	id.
34	L. H. van Dingstee.	» » Banjoewangi.	13 Mei 1869
35	H. L. Berckenhoff.	» » Muntok.	31 Aug. 1868
36	A. M. van Schaik.	» » Tagal.	id.
37	W. H. Heijtman.	» » Poerbolingo.	12 Okt. 1869
38	D. Feikema.	» 2e school Djokdjokarta.	31 Aug. 1868
39	E. Asbeck Brusse.	» » Palembang.	id.
40	W. A. G. Bakker.	Met verlof in Nederland.	
41	M. A. Terwen.	Hoofdonderwijzer school Banjoemas.	24 Junij 1869
42	R. Burg.	» 5e school Soerabaija.	1 Mei »
43	A. den Hamer.	1e hulponderwijzer school Amboina.	14 Junij »
44	J. A. Olt.	Hoofdonderwijzer » Maros.	13 Mei »
45	L. H. Kramer.	» » Rembang.	22 Junij »
46	J. L. Regenhardt.	» » Fort de Kock.	25 Mei »
47	R. Metelerkamp.	1e hulponderwijzer 3e school Batavia.	1 » »
48	P. Inklaar.	Hoofdonderwijzer school Poerwakarta.	23 Dec. »
49	A. J. Gouka.	1e hulponderwijzer 1e school Batavia.	24 Junij »
50	H. R. A. Vechtman.	» 3e » Samarang.	id.
51	M. Valck Lzn.	» 2e » Soerabaija.	27 Junij »
52	M. J. Zuiderhoek.	» 2e » Samarang.	25 Julij »
53	N. Stark.	Hoofdonderwijzer 4e » Soerabaija.	id.
54	D. Westhoff.	1e hulponderwijzer 1e » Soerakarta.	id.

Doorloopend nummer.	NAMEN.	BETREKKING.	Datum van benoeming.
55	D. M. Kruseman.	1e hulponderwijzer 3e school Soerabaija.	25 Julij 1869
56	F. B. Nunnink.	Hoofdonderwijzer 2e school Soerakarta.	15 Aug. »
57	G. Koldewijn.	» 2e » Makassar.	id.
58	J. J. Fontein.	» school Kediri.	id.
59	G. van der Kaaden	» » Bandjermasing.	27 Sept. »
60	H. W. Beck.	» » Ngawi.	12 Okt. »
61	W. K. Enserinck.	» » Madioen.	id.
62	P. van Elzen.	» » Wonosobo.	id.
63	C. H. L. Croes.	» » Koepang.	id.
64	A. C. Tjebbes.	» » Pamakassan.	30 Okt. »
65	J. G. Theunissen.	1e hulponderwijzer 1e school Soerabaija.	15 Dec. »
		Onderwijzers 3de klasse.	
1	P. C. Mierop.	Wd. hoofdonderwijzer school Japara.	31 Aug. 1868
2	H. van der Wulp.	» » » Tjilatjap.	id.
3	H. J. Scheffer.	1e hulponderwijzer 2e » Batavia.	id.
4	H. L. le Bruijn.	Met verlof in Nederland.	
5	S. C. van der Bent.	2e hulponderwijzer 1e school Soerabaija.	20 Dec. 1869
6	G. F. R. Portier.	1e » 2e » Soerakarta.	31 Aug. 1868
7	M. J. J. Op de Laeij.	Met verlof in Nederland.	
8	J. J. W. Abell.	1e hulponderwijzer school Pekalongan.	24 Junij 1869
9	J. G. van der Geugten.	» » 2e » Djokdjokarta.	18 » »
10	G. F. Seeman.	» » » » Makassar.	13 Julij »
11	L. A. de la Croix.	Wd. hoofdonderwijzer school Bezoeki.	31 Aug. 1868
12	J. A. Mierop.	2e hulponderwijzer 2e » Samarang.	4 » 1869
13	H. G. Goedhart.	Wd. hoofdonderwijzer » Bonthain.	31 » 1868
14	J. K. le Clercq de Courcelles.	Hulponderwijzer 5e » Batavia.	22 Sept. 1869
15	J. H. Toorop.	Wd. hoofdonderwijzer » Toeban.	31 Aug. 1868
16	A. F. Gossiaux.	1e hulponderwijzer 2e » Padang.	24 Junij 1869
17	F. J. C. Klaar.	Met verlof in Nederland.	
18	J. A. A. van Zolingen.	1e hulponderwijzer school Neira.	31 Aug. 1868
19	F. C. Willemsz.	Wd. hoofdonderwijzer » Ternate.	id.
20	G. van Mill.	1e hulponderwijzer » Buitenzorg.	2 Aug. 1869
21	L. Jollij.	Hulponderwijzer » Kediri.	19 » »
22	F. J. Bosch.	» 5e » Soerabaija.	22 Okt. »
23	A. M. Lecluse.	Met verlof in Nederland.	
24	F. A. den Daas.	Hulponderwijzer school Pasoeroean.	31 Aug. 1868
25	E. J. Nijhoff.	Wd. hoofdonderwijzer school Riouw.	id.
26	W. C. Brans.	Met verlof in Nederland.	
27	H. Vanger.	2e hulponderwijzer 1e school Batavia.	id.

Doorloopend nummer.	NAMEN.	BETREKKING.	Datum van benoeming.
28	J. A. Boijer.	1e hulponderwijzer school Menado.	4 Aug. 1869
29	G. H. Piekhaar.	» » » Tagal.	id.
30	F. Doijers.	Hulponderwijzer » Salatiga.	22 Okt. »
31	H. J. Hicks.	2e hulponderwijzer 3e » Samarang.	31 Aug. 1868
32	H. W. Doeve.	3e » 2e » idem.	id.
33	G. W. van Ligten.	2e » » » Soerabaija.	id.
34	J. J. Geelhoed.	Hulponderwijzer » Ambarawa.	21 Sept. »
35	J. Bouwhuis.	3e hulponderwijzer 2e » Batavia.	17 Dec. 1869
36	A. E. Schreuders.	Op wachtgeld.	
37	A. J. J. K. Broekman.	Hulponderwijzer 1e » Makassar.	31 Aug. 1868
38	J. W. A. van Haastert.	2e hulponderwijzer 2e » Padang.	id.
39	A. G. Nitzschke.	Hulponderwijzer » Bonthain.	5 Mei 1869
40	J. H. Roduner.	2e hulponderwijzer 1e » Soerakarta.	21 » »
41	L. Vree.	Met verlof in Nederland.	
42	C. C. Bierhuijs.	3e hulponderwijzer 1e school Batavia.	31 Aug. 1868
43	J. Dekker.	2e » 2e » idem.	id.
44	M. ten Cate.	» » 4e » idem.	22 Sept. 1869
45	C. E. Doelitzsch.	3e » 3e » Samarang.	31 Aug. 1868
46	F. H. Evers.	2e » » Neira.	id.
47	D. A. de Hoog.	Hulponderwijzer 1e » Padang.	id.
48	H. C. Dengerinck.	2e hulponderwijzer 3e » Batavia.	id.
49	A. A. J. Niels.	Hulponderwijzer 4e » Soerabaija.	2 Aug. 1869
50	J. H. Bakker.	Met verlof in Nederland.	
51	L. R. Reijckers.	2e hulponderwijzer school Pasoeroean.	25 Sept. »
52	J. van Ek.	Met verlof in Nederland.	
53	F. J. van der Linden.	2e hulponderwijzer school Pekalongan.	31 Aug. 1868
54	J. H. A. Hummelgens.	Hulponderwijzer » Poerworedjo.	16 Jan. 1869
55	A. C. Cramer.	2e hulponderwijzer 2e school Makassar.	13 Julij »
56	A. Niels.	» » » » Menado.	4 Aug. »
57	L. W. Th. Schmidt.	» » » » Djokdjo-karta.	31 » 1868
58	J. F. Muller.	» » school Buitenzorg.	18 Okt. 1869
59	J. Strijkers.	Hulponderwijzer » Cheribon.	31 Aug. 1868
60	L. B. H. van Neck.	4e hulponderwijzer 2e » Batavia.	id.
61	H. E. Böck.	Hulponderwijzer » Probolingo.	30 Maart 1869
62	L. W. A. Evers.	» » Malang.	31 Dec. »
63	A. R. Twijsel.	3e hulponderwijzer » Pasoeroean.	id.
64	C. A. Valk.	Hulponderwijzer 1e » Samarang.	24 Junij »
65	P. H. A. Steenbeck.	» » Padang-Pan-djang.	13 Julij »
66	A. Bommel.	» » Bandjerma-sin.	id.

Doorloopend nummer.	NAMEN.	BETREKKING.	Datum van benoeming.
67	W. F. G. L. Haanstra.	2e hulponderwijzer 3e school Soerabaija.	2 Aug. 1869
68	J. Knaap.	» » » Amboina.	id.
69	H. W. L. G. Brouwer.	Hulponderwijzer » Ternate.	id.
70	A. J. Bieshaar.	3e hulponderwijzer 3e » Batavia.	12 Nov. »
71	F. Venema.	Hulponderwijzer » Grissee.	id.
		Kweekelingen.	
1	J. C. van den Brink.	Aan de 1e school te Padang.	31 Aug. 1868
2	J. F. M. Inen.	» » » » Bezoeki.	id.
3	M. P. L. G. Hansen.	» » » » Madioen.	id.
4	E. van der Kamp.	» » » » Menado.	id.
5	F. A. Lubeck.	» » » » Pasoeroean.	22 Sept. »
6	A. Lourens.	» » » » Bandong.	5 Okt. »
7	L. Bertsch.	» » 2e » » Soerakarta.	5 Dec. »
8	C. F. Krijgsman.	» » » » » Padang.	11 Jan. 1869
9	E. R. O'Brien.	» » » » » Samarang.	11 Aug. »
10	C. C. van Helsdingen.	» » » » Amboina.	5 Okt. »
11	C. F. van den Ende.	» » » » Salatiga.	28 Dec. »

§ 7. Getal, aard, enz. van de leerlingen.

De drie volgende tabellen wijzen het getal leerlingen van de lagere scholen in *Nederlandsch-Indië* op ultimo December 1869 aan, gerangschikt naar hunnen leeftijd.

La. C.

STAAT van den ouderdom der kinderen van Europeanen en met dezen in *Nederlandsch-Indië* bezochten.

GEWESTEN.	6 jaar.		7 jaar.		8 jaar.		9 jaar.		10 jaar.		11 jaar.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Bantam	1	1	3	»	1	»	2	2	1	4	3	»
Batavia	27	26	47	27	37	32	64	45	35	40	47	27
Preanger-Regentschappen	1	1	2	2	»	1	2	»	2	2	1	3
Krawang	3	2	»	3	»	1	»	2	»	»	»	»
Cheribon	3	2	3	3	6	3	6	6	10	4	4	4
Tagal	3	»	4	8	3	3	3	3	3	6	4	1
Pekalongan	3	1	3	3	3	3	6	4	10	3	3	3
Samarang	7	4	28	11	37	17	33	13	33	16	34	22
Japara	3	1	»	3	3	1	1	3	3	3	2	2
Rembang	3	»	1	1	2	»	2	1	3	1	3	1
Soerabaija	16	11	31	17	41	20	32	25	44	24	32	16
Pasoeroean	8	3	10	11	20	8	9	10	18	10	11	3
Probolingo	»	»	4	1	8	3	4	1	3	1	7	2
Bezoeki	1	»	»	»	2	2	3	2	1	2	2	1
Banjoewangi	1	1	2	6	2	1	3	2	»	2	2	2
Kediri	3	1	4	1	2	4	6	3	4	»	4	2
Madioen	2	2	3	1	8	6	3	4	3	2	3	6
Soerakarta	2	2	9	7	15	7	14	12	14	9	9	9
Djokdjokarta	9	7	6	7	17	7	16	7	10	9	12	3
Kadoe	»	»	3	»	2	1	1	2	»	»	»	»
Bagelen	10	3	6	9	10	8	9	10	4	6	8	4
Banjoemas	3	3	4	2	3	9	2	3	3	6	3	2
Madura	3	1	3	4	2	3	3	»	3	2	4	1
Padang	3	1	10	6	12	8	13	3	16	10	12	8
Padangsche bovenlanden	9	4	12	6	8	3	2	1	3	2	3	2
Benkoelen	1	1	2	3	2	»	2	2	2	2	3	2
Palembang	2	3	2	2	2	1	4	»	3	1	2	»
Riouw	»	2	3	»	»	2	»	»	1	»	2	2
Banka	»	1	»	1	»	1	3	1	3	»	1	1
Wester-afdeeling van Borneo	3	2	2	1	»	3	2	1	»	1	»	1
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo	7	3	3	6	6	4	2	8	4	3	1	1
Celebes en onderhoorigheden	21	9	12	12	12	14	13	12	12	7	12	7
Menado	»	2	7	6	8	3	4	4	6	6	7	3
Ternate	1	»	8	1	3	2	3	2	2	6	6	3
Amboina	7	4	21	10	23	8	16	16	13	13	17	17
Timor	2	2	4	2	3	2	1	1	1	1	3	2
	176	108	266	183	331	195	297	213	307	208	273	169

gelijkgestelden, die onder ultimo December 1869 de openbare lagere scholen

12 jaar.		13 jaar.		14 jaar.		15 jaar.		16 jaar en ouder.		TOTAAL.		TOTAAL GENERAAL.
Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
2	2	1	»	1	1	»	»	»	»	15	10	25
78	25	54	15	41	8	22	»	14	»	306	243	749
5	1	1	»	1	2	1	»	»	»	14	12	26
5	»	»	»	2	»	»	»	»	»	8	8	16
5	5	3	»	5	»	»	»	»	»	41	25	66
4	7	4	3	2	2	3	»	4	»	45	33	78
7	2	4	1	5	»	5	»	1	»	54	22	76
58	19	44	8	28	1	22	1	9	»	317	112	429
6	5	1	3	2	»	1	»	»	»	28	21	49
9	1	5	1	5	»	5	»	5	1	41	7	48
52	12	50	7	17	2	9	3	3	»	289	137	426
12	4	17	1	8	1	3	1	7	»	125	56	179
3	»	3	»	3	»	3	»	2	»	46	8	54
2	1	3	»	2	2	3	1	1	»	22	11	33
1	3	»	1	»	»	1	»	»	»	12	8	30
4	»	»	1	3	»	3	»	»	»	35	12	47
3	1	3	3	3	»	3	»	1	»	41	25	66
16	11	9	3	17	»	9	»	1	»	115	58	172
11	3	15	2	3	»	8	»	6	»	115	47	162
2	2	1	»	3	»	1	»	»	»	15	5	18
10	2	3	2	3	1	2	1	1	»	68	48	116
7	7	4	4	4	3	8	1	1	»	48	42	90
4	1	2	1	6	1	1	»	»	»	31	14	45
3	7	11	3	4	2	8	»	2	»	98	50	148
3	3	3	1	1	1	2	»	1	»	49	27	76
2	1	2	»	1	»	1	»	»	»	18	11	29
3	1	3	»	1	»	3	1	»	»	24	9	33
4	»	3	1	2	»	1	2	1	1	17	10	27
1	»	3	1	2	»	»	»	»	»	13	6	19
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	9	16
3	2	1	2	3	»	1	1	1	»	34	30	64
19	4	3	2	12	»	6	»	4	»	128	67	195
10	»	6	1	4	1	4	»	»	»	56	30	86
3	2	2	1	3	»	2	»	4	»	43	17	60
19	7	16	2	16	»	3	»	3	»	158	79	237
3	2	3	2	4	»	1	»	»	»	25	14	39
339	141	262	74	217	28	155	12	76	2	2697	1333	4030

La. D.

STAAT van den ouderdom der kinderen van Europeanen en met dezen in *Nederlandsch-Indië* bezochten.

GEWESTEN.	6 jaar.		7 jaar.		8 jaar.		9 jaar.		10 jaar.		11 jaar.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Bantam	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Batavia	27	33	26	41	25	49	21	60	30	65	24	66
Preanger-Regentschappen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krawang	1	»	1	1	2	»	1	1	2	»	»	3
Cheribon	»	»	»	»	»	3	»	2	»	2	»	1
Tagal	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Pekalongan	3	4	»	2	1	»	»	1	»	4	»	2
Samarang	31	24	10	35	27	47	14	18	23	44	14	37
Japara	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rembang	1	3	»	4	2	2	»	3	»	1	»	2
Soerabaija	10	17	17	16	19	34	14	33	14	34	15	25
Pasoerocan	»	2	1	4	»	3	»	3	»	2	»	3
Probolingo	»	»	»	1	»	»	»	2	»	3	»	»
Bezoeki	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Banjoewangi	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kediri	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madioen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerakarta	»	2	2	4	2	2	2	2	2	1	2	3
Djokdjokarta	1	2	»	4	1	2	»	3	»	1	»	3
Kadoe	2	2	2	1	4	»	5	3	2	1	6	1
Bagelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Banjoemas	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madura	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Padang	2	1	»	»	2	1	1	1	»	4	»	1
Padangsche bovenlanden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Benkoelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Palembang	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Riouw	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Banka	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wester-afdeeling van Borneo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuid- en Ooster-afdeeling v. Borneo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Celebes en onderhoorigheden	3	1	1	2	1	1	»	»	»	1	2	4
Menado	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ternate	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Amboina	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Timor	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	83	91	60	115	86	144	58	132	73	163	63	151

gelijkgestelden, die onder ultimo December 1869 de bijzondere lagere scholen

12 jaar.		13 jaar.		14 jaar.		15 jaar.		16 jaar en ouder.		TOTAAL.		TOTAAL GENERAAL.
Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
17	37	21	46	19	33	13	30	15	28	238	508	746
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	2	1	»	»	3	»	»	»	12	6	18
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	8
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	4	»	1	»	2	»	»	4	20	24
16	42	19	31	15	30	18	32	21	31	208	369	577
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	3	»	7	»	3	»	»	»	4	3	32	35
18	27	12	29	11	20	7	11	7	6	144	252	396
»	2	»	6	»	3	»	4	»	2	1	34	35
»	2	»	2	»	»	»	»	»	»	»	10	10
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
3	2	1	2	3	1	»	1	»	»	17	20	37
»	2	»	1	»	2	»	1	»	»	2	21	23
3	3	3	»	2	»	4	1	3	»	40	12	52
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	3	10	15
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	3	1	1	2	4	»	»	2	»	14	17	31
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
59	145	59	132	52	97	45	82	50	71	688	1319	2007

La. E.

STAAT van den ouderdom der kinderen van Europeanen en met dezen *Nederlandsch-Indië* bezochten.

GEWESTEN.	6 jaar.		7 jaar.		8 jaar.		9 jaar.		10 jaar.		11 jaar.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Bantam	1	1	3	»	1	»	2	2	1	4	3	»
Batavia	54	59	73	68	82	81	85	103	85	105	71	93
Preanger-Regentschappen	1	1	2	2	»	1	2	»	2	2	1	3
Krawang	4	2	1	4	2	1	1	3	2	»	»	3
Cheribon	3	2	3	3	6	6	6	8	10	6	4	5
Tagal	3	»	4	8	5	3	5	3	5	6	4	1
Pekalongan	8	5	5	5	6	3	6	5	10	9	5	5
Samarang	38	28	38	44	64	64	49	31	58	60	48	59
Japara	5	1	»	3	5	1	1	3	5	3	2	2
Rembang	4	3	1	5	4	2	2	4	3	2	3	3
Soerabaija	26	28	48	33	60	54	46	58	58	58	47	41
Pasoeroean	8	7	11	15	20	11	9	13	18	12	11	8
Probolingo	»	»	4	2	8	3	4	3	5	4	7	2
Bezoeki	1	»	»	»	2	2	3	2	1	2	2	1
Banjoewangi	1	1	2	6	2	1	3	2	»	2	2	2
Kediri	3	1	4	1	2	4	6	3	4	»	4	2
Madioen	2	2	3	1	8	6	5	4	3	2	5	6
Soerakarta	2	2	11	11	17	9	16	14	16	10	11	12
Djokdjokarta	10	9	6	11	18	9	16	10	10	10	12	8
Kadoe	2	2	5	1	6	1	6	5	2	1	6	1
Bagelen	10	5	6	9	10	8	9	10	4	6	8	4
Banjoemas	5	3	4	2	3	9	2	5	5	6	5	2
Madura	3	1	3	4	2	3	3	»	3	2	4	1
Padang	7	2	10	6	14	9	14	6	16	14	12	9
Padangsche bovenlanden	9	4	12	6	8	5	2	1	5	2	3	2
Benkoelen	1	1	2	3	2	»	2	2	2	2	3	2
Palembang	2	3	2	2	2	1	4	»	3	1	2	»
Riouw	»	2	3	»	»	2	»	»	1	»	2	2
Banka	»	1	»	1	»	1	3	1	3	»	1	1
Wester-afdeeling van Borneo	3	2	2	1	»	3	2	1	»	1	»	1
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo	7	3	5	6	6	4	2	8	4	3	1	1
Celebes en onderhoorigheden	26	10	13	14	13	15	13	12	12	8	14	11
Menado	»	2	7	6	8	5	4	4	6	6	7	5
Ternate	1	»	8	1	5	2	5	2	2	6	6	3
Amboina	7	4	21	10	23	8	16	16	15	15	17	17
Timor	2	2	4	2	5	2	1	1	1	1	3	2
	259	199	326	296	417	339	355	345	380	371	336	320

gelijkgestelden, die onder ultimo December 1869 de lagere scholen in

12 jaar.		13 jaar.		14 jaar.		15 jaar.		16 jaar en ouder.		TOTAAL.		TOTAAL GENERAAL.
Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
2	2	1	»	1	1	»	»	»	»	15	10	25
95	82	75	61	60	41	35	30	29	28	744	751	1495
3	1	1	»	1	2	1	»	»	»	14	12	26
3	»	2	1	2	»	3	»	»	»	20	14	34
3	3	3	»	3	»	»	»	»	»	41	33	74
4	7	4	3	2	2	3	»	4	»	45	33	78
7	2	4	3	3	1	3	2	1	»	58	42	100
54	61	63	39	43	31	40	33	30	31	525	481	1006
6	3	1	3	2	»	1	»	»	»	28	21	49
9	4	3	8	5	3	3	»	3	3	44	39	83
50	39	42	36	28	22	16	14	12	6	433	389	822
12	6	17	7	8	4	3	3	7	2	124	90	214
5	2	3	2	3	»	3	»	2	»	46	18	64
2	1	3	»	2	2	3	1	1	»	22	11	33
1	3	»	1	»	»	1	»	»	»	12	18	30
4	»	»	1	3	»	3	»	»	»	35	12	47
5	1	3	3	3	»	3	»	1	»	41	25	66
19	13	10	3	20	1	9	1	1	»	132	78	210
11	5	15	3	5	2	8	1	6	»	117	68	185
7	3	4	»	3	»	3	1	3	»	53	17	70
10	2	3	2	3	1	2	1	1	»	68	48	116
7	7	4	4	4	3	8	1	1	»	48	42	90
4	1	2	1	6	1	1	»	»	»	31	14	45
3	7	11	3	4	2	8	»	2	»	103	60	163
3	3	3	1	1	1	2	»	1	»	49	27	76
2	1	2	1	1	»	1	»	»	»	18	11	29
3	1	»	»	1	»	3	1	»	»	24	9	33
4	»	3	1	2	»	1	2	1	1	17	10	27
1	»	3	1	2	»	»	»	»	»	13	6	19
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	9	16
3	2	1	2	3	»	1	1	1	»	34	30	64
19	7	6	3	14	4	6	»	6	»	142	84	226
10	»	6	1	4	1	4	»	»	»	56	30	86
3	2	2	1	3	»	2	»	4	»	43	17	60
19	7	16	2	16	»	3	»	5	»	158	79	237
3	2	3	2	4	»	1	»	»	»	25	14	39
398	284	321	206	269	112	198	94	126	73	3385	2652	6037

Die van de Gouvernements teekenlessen aan de 1e en 3e school te *Batavia* en aan de openbare scholen te *Samarang*, alsmede die van de bijzondere gymnastieschool van de Samarangsche afdeeling van de Maatschappij tot nut van 't algemeen zijn niet opgenomen, omdat de leerlingen reeds onder de schoolgaande kinderen op de tabellen voorkomen.

De personen, die te *Samarang* de partikuliere gymnastieschool voor volwassenen van den heer C. A. Valk, en te *Bandjermasin* de herhalingsschool bezoeken, behooren niet meer tot de schooljeugd en komen dus evenmin op de staten voor.

Op het einde van het jaar 1869, bevonden zich onder de 4030 leerlingen der openbare lagere scholen 193 kinderen van inlanders en vreemde oosterlingen.

Uit den staat la. C blijkt, dat de openbare lagere scholen door 176 jongens van zesjarigen leeftijd bezocht werden, bij een getal van 339 jongens van 12 jaren en van 76 jongens van 16 jaren en daarboven. Van 6jarigen leeftijd bezochten 108 meisjes de school. Een klimmend cijfer wees het aantal meisjes van 7—9 jaren aan. Van 9jarigen leeftijd was haar aantal 213, daarna wordt wederom vermindering waargenomen, zoodat slechts 12 meisjes van 15 jaren en 2 van 16 jaren op school werden aangetroffen.

Uit deze cijfers volgt, dat vele kinderen te laat ter school worden gezonden en die veel te vroeg weder verlaten. Deze opmerking wordt bevestigd door de op staat G voorkomende opgaven omtrent het getal kinderen, die de school verlieten zonder voldoende onderwijs te hebben genoten. Tegen 174, die bij het verlaten der school alle vakken hadden doorloopen, komen er 1235 voor die de school om verschillende redenen verlieten.

Al neemt men hierbij in aanmerking dat onder het laatste getal eenige leerlingen begrepen zijn, die wegens vertrek hunner ouders de school moesten verlaten, om haar op eene andere plaats weder te bezoeken, alsmede dat een ander gedeelte op

de hoogere burgerscholen en de bijzondere scholen in *Indië* en *Nederland* wordt teruggevonden, zoo lijdt het niettemin geen twijfel of vele kinderen treden de maatschappij in zonder behoorlijk onderwijs te hebben genoten. Bij velen ligt de oorzaak hiervan in de onverschilligheid der ouders en in hunne zucht om de jongens op Gouvernements en partikuliere bureaux te plaatsen en reeds vroeg iets te laten verdienen.

Eene andere reden, die niet geheel zonder invloed blijft, is daarin gelegen, dat sommige ouders, al genieten hunne kinderen het onderwijs ook geheel gratis, te behoeftig zijn om hen behoorlijk van kleederen en schoeisel te voorzien.

Terwijl het cijfer van de jongens der openbare scholen ruim tweemaal zoo groot is als dat der meisjes, zoo valt omtrent de bijzondere scholen juist het omgekeerde op te merken. Tegenover 2697 jongens en 1333 meisjes op de openbare, staan 688 jongens en 1319 meisjes op de bijzondere scholen.

De oorzaak hiervan ligt daarin dat meer gegoede lieden hunne dochters bij voorkeur ter school doen gaan op bijzondere inrigtingen voor meisjes, terwijl van de jongens die de openbare scholen bezocht hebben, velen naar het Gymnasium *Willem III* te *Batavia* overgaan, dan wel ter verdere opleiding naar *Europa* worden gezonden, hetwelk met de meisjes over het algemeen minder het geval is.

Staat Ia. E wijst een minder aantal meisjes dan jongens aan van ruim 700, welk cijfer echter verminderd moet worden met bijna 200 leerlingen, zoons van inlanders en met dezen gelijkgestelden, die aan het onderwijs deel nemen. Neemt men hierbij in aanmerking dat de openbare scholen daar slechts 1333 meisjes tegen 2697 jongens, waaronder de bovenbedoelde inlanders, werden bezocht, en daarentegen de bijzondere scholen ruim 600 meer meisjes dan jongens telden, dan lijdt het geen twijfel of een aanzienlijk getal meisjes uit den minderen stand blijft van alle onderwijs verstoken.

Een blik in de scholen, die grootendeels bevolkt zijn met kinderen uit de mindere klasse, welke in den regel geen

ander dan lager onderwijs ontvangen, is reeds voldoende om die waarheid te bevestigen.

De inlandsche moeders en de minder beschaafde vaders bekreunen zich meestal niet veel om het onderwijs der meisjes.

Eene vergelijking tusschen het getal kinderen, die in de termen vallen om onderwijs te genieten en dat van hen die het werkelijk ontvangen, om daardoor tot de wetenschap te geraken van het aantal kinderen van Europeanen en met dezen gelijkgestelden, die geheel van onderwijs verstoken zijn, kan niet worden gemaakt, doordien geene juiste opgaven daaromtrent ontvangen zijn.

De volgende staten la. G. en H. bevatten voor elke school in het bijzonder verschillende opgaven omtrent het onderwijzend personeel en de leerlingen van de openbare en de bijzondere lagere scholen onder ultimo December 1869.

La. G. **STAAT** van het onderwijzend personeel en van de leerlingen aan de openbare lagere scholen in *Nederlandsch-Indie*, onder ultimo December 1869.

SCHOLEN.	AANTAL			Getal leerlingen onder				Waaronder		Getal leerlingen in de			Totaal verzuimde schooldagen in het jaar.	Gemiddeld per kind.	Getal leerlingen die de school verlieten.		*Aanmerkingen.*
	Hoofd- of waarnemend Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen.	ultimo December 1868.	ultimo December 1869. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Inlanders en vreemde oosterlingen.	Gratis leerlingen.	Laagste klasse.	Middelste klasse.	Hoogste klasse.			Na alle vakken te hebben doorloopen.	Om verschillende redenen.	
1e Inspectie-afdeeling.																	
Serang	1	»	»	30	15	10	25	»	12	16	9	»	907	35	1	11	
Batavia 1e school	1	3	»	143	90	41	131	»	»	47	65	19	2484	17	16	99	
» 2e »	1	3	»	177	153	56	209	9	132	67	93	49	10238	52	15	76	
» 3e »	1	3	»	133	100	69	169	1	114	69	56	44	2681	18	8	43	
» 4e »	1	2	»	80	65	20	85	1	43	23	40	22	4068	48	»	35	
» 5e »	1	1	»	38	29	14	43	»	32	19	15	9	1765	44	1	11	
Meester-Cornelis	1	»	»	21	13	18	31	»	21	22	6	3	1660	60	»	12	
Buitenzorg	1	2	»	54	56	25	81	1	33	39	21	21	621	8	1	13	
Poerwakarta	1	»	»	11	8	8	16	3	13	11	2	3	184	13	»	5	
Bandong	1	»	1	23	14	12	26	3	6	9	8	9	424	16	2	6	
Cheribon	1	1	»	60	41	25	66	4	29	30	22	14	3507	53	»	24	
Padang 1e school	1	1	1	56	24	14	38	»	1	12	13	13	1086	23	2	21	
» 2e »	1	2	1	123	74	36	110	2	88	38	46	26	4626	42	6	40	
Padang-Pandjang	1	1	»	45	28	17	45	2	17	24	20	1	2165	45	1	13	
Fort de Kock	1	»	»	14	21	10	31	1	19	19	12	»	126	4	»	7	
Benkoelen	1	»	»	26	18	11	29	1	23	21	8	»	783	27	»	5	
Palembang	1	»	»	29	24	9	33	1	15	13	12	8	1456	44	2	14	
Muntok	1	»	»	12	13	6	19	7	5	16	3	»	69	8	»	8	
Riouw	1	»	»	29	17	10	27	3	10	13	7	7	540	20	»	10	
Pontianak	1	»	»	»	7	9	16	1	8	7	9	»	6	4	»	»	
TOTAAL	20	19	3	1106	810	420	1230	40	621	515	467	248	39396	32	55	453	

SCHOLEN.	AANTAL			Getal leerlingen onder				Waaronder		Getal leerlingen in de			Totaal verzuimde schooldagen in het jaar.	Gemiddeld per kind.	Getal leerlingen die de school verlieten.		*Aanmerkingen.*
	Hoofd- of waarnemend Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen.	ultimo December 1868.	ultimo December 1869.			Inlanders en vreemde oosterlingen.	Gratis leerlingen.	Laagste klasse.	Middelste klasse.	Hoogste klasse.			Na alle vakken te hebben doorloopen.	Om verschillende redenen.	
					Jongens.	Meisjes.	Totaal.										
2e Inspectie-afdeeling.																	
Samarang 1e school	1	1	»	43	24	17	41	»	2	16	20	5	4097	96	»	58	In het totaal-cijfer van de leerlingen in de 2e afdeeling onder ultimo December 1868 zijn de 338 leerlingen van de sedert tot het bijzonder onderwijs behoorende weeshuisscholen te Samarang niet begrepen.
» 2e »	1	3	1	145	121	36	157	6	67	78	40	39	10104	64	14	58	
» 3e »	1	3	»	150	117	32	149	»	106	85	37	27	13659	91	6	55	
Salatiga	1	1	1	47	37	13	50	8	22	24	15	11	2265	46	1	22	
Ambarawa	1	1	»	37	18	14	32	»	17	16	11	5	2633	82	»	26	
Patti	1	»	»	19	14	14	28	»	15	11	7	10	448	16	»	5	
Japara	1	»	»	20	14	7	21	1	15	14	4	3	1670	80	1	6	
Rembang	1	»	»	22	28	2	30	3	18	6	14	10	319	11	1	2	
Toeban	1	»	»	14	13	5	18	3	5	8	9	1	74	4	»	5	
Kediri	1	1	»	38	35	12	47	12	12	36	10	1	678	14	»	16	
Madioen	1	»	1	20	20	10	30	6	20	13	11	6	1405	47	3	2	
Ngawi	1	»	»	43	21	15	36	5	13	20	12	4	1699	47	»	17	
Soerakarta 1e school	1	2	»	86	51	20	71	»	3	34	21	16	3402	48	7	46	
» 2e »	1	1	1	85	64	38	102	»	84	75	16	11	3133	31	2	34	
Djokdjokarta 1e school	1	»	»	23	23	7	30	5	»	19	6	5	570	19	3	16	
» 2e »	1	2	»	101	92	40	132	»	105	61	49	22	6189	52	6	21	
Magelang	1	»	»	25	13	5	18	»	11	13	3	2	972	54	»	7	
Poerworedjo	1	1	»	45	48	37	85	8	52	53	19	13	1241	17	4	10	
Wonosobo	1	»	»	26	20	11	31	8	9	11	12	8	29	1	»	4	
Banjoemas	1	»	»	24	15	12	27	»	11	19	2	6	805	29	»	11	
Poerbolingo	1	»	»	27	15	14	29	»	9	18	7	4	1087	37	»	10	
Tjilatjap	1	»	»	34	18	16	34	»	18	16	10	8	124	4	»	3	
Tagal	1	1	»	94	45	33	78	»	32	36	24	18	2085	29	3	20	
Pekalongan	1	2	»	83	54	22	76	»	51	30	27	19	2975	40	6	11	
Bandjermasin	1	1	»	54	34	30	64	»	38	47	10	7	644	10	2	11	
TOTAAL	25	20	4	1305	954	462	1416	65	735	759	396	261	62287	44	61	476	

3e Inspectie-afdeeling.

Soerabaija 1e school	1	2	»	36	53	12	65	3	7	32	24	9	1265	22	3	23	In het totaal-cijfer van de leerlingen in de 3e afdeeling onder ultimo December 1868 komen de 143 leerlingen van de sedert bij het inlandsch onderwijs overgebragte 2e school te Amboina niet voor.
» 2e »	1	2	»	116	73	52	125	5	89	70	39	16	4655	39	1	24		
» 3e »	1	2	»	86	75	21	96	2	71	56	36	4	4403	44	8	31		
» 4e »	1	1	»	38	25	14	39	»	17	31	5	3	623	16	4	14		
» 5e »	1	1	»	52	31	18	49	2	21	28	8	13	2240	44	»	28		
Grissee	1	1	»	40	24	16	40	1	18	31	7	2	968	26	3	10		
Modjokerto	1	»	»	»	8	4	12	»	7	5	7	»	»	»	»	»		
Pasoeroean	1	3	1	102	91	34	125	9	45	63	32	30	2845	22[5]	2	21		
Malang	1	1	»	47	32	22	54	»	26	38	9	7	1848	34	»	9		
Probolingo	1	1	»	40	46	8	54	»	28	20	22	12	1400	28	3	2		
Bezoeki	1	»	1	35	22	11	33	»	13	18	5	10	1006	29	»	9		
Banjoewangi	1	»	»	24	12	18	30	1	18	18	7	5	1181	40	»	2		
Pamakassan	1	»	»	12	9	4	13	»	6	3	8	2	174	14	»	7		
Sumanap	1	»	»	26	22	10	32	»	20	23	8	1	1282	14	»	8		
Makassar 1e school	1	1	»	40	25	10	35	3	3	15	13	7	739	19	3	16		
» 2e »	1	2	»	76	59	38	97	6	58	69	20	8	1878	19	10	6		
Maros	1	»	»	15	10	6	16	»	11	7	4	3	259	16	»	2		
Bonthain	1	1	»	44	34	13	47	4	38	28	12	7	1097	23	1	13		
Menado	1	2	1	77	56	30	86	22	28	35	32	19	2536	29[5]	1	5		
Amboina	1	2	1	115	94	54	148	26	41	87	35	26	4997	36	14	24		
Neira	1	2	»	105	64	25	89	»	32	62	12	15	2878	32	1	36		
Ternate	1	1	»	57	43	17	60	1	35	30	16	14	1139	19	»	7		
Koepang	1	»	»	28	25	14	39	3	13	17	21	1	715	18	»	9		
TOTAAL	23	25	4	1213	933	451	1384	88	645	786	382	216	40126	29	58	306		

RECAPITULATIE.

1e Inspectie-afdeeling	20	19	3	1106	810	420	1230	40	624	515	467	248	39396	32	55	453
2e idem idem	25	20	4	1305	954	462	1416	65	735	759	396	261	62287	44	61	476
3e idem idem	23	25	4	1213	933	451	1384	88	645	786	382	216	40126	29	58	306
TOTAAL	68	64	11	3624	2697	1333	4030	193	2001	2060	1245	725	141809	33	174	1235
In 1864	65	75	29	»	»	»	3760	»	2015	»	»	»	»	»	»	»
Vermeerdering	3	»	»	»	»	»	270	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vermindering	»	9	18	»	»	»	»	»	14	»	»	»	»	»	»	»

La. H. **STAAT** van het onderwijzend personeel en van de leerlingen aan de bijzondere scholen in *Nederlandsch-Indie*, onder ultimo December 1869.

SCHOLEN.		Hoofd- of waarnemend Hoofdonderwijzers.	Hoofd- of waarnemend Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen.		Getal leerlingen onder				Getal leerlingen in de			Totaal verzuimde schooldagen in het jaar.	Gemiddeld per kind.	Getal leerlingen die de school in den loop van het jaar verlieten.	
WAAR.	VAN WIEN.					Mannen.	Vrouwen.	ultimo December 1868.	ultimo December 1869. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Laagste klasse.	Middelste klasse.	Hoogste klasse.			Na alle vakken te hebben doorloopen.	Om verschillende redenen.
1e Inspectie-afdeeling.																		
Noordwijk (Batavia) . .	R. J. L. Weijhenke.	1	»	2	1	»	1	100	95	16	111	45	41	25	317	3	18	15
Idem.	C. J. Kok.	1	»	1	»	»	»	»	10	»	10	1	7	2	»	»	»	»
Weltevreden (Batavia) .	Mej. M. M. Vranken.	»	1	»	4	»	1	120	»	108	108	58	37	13	880	8	3	54
	Armenschool van idem.	»	»	»	»	»	»	56	»	70	70	30	28	12	1529	22	»	»
Noordwijk (Batavia) . .	Mej. A. Kriesfeld.	»	1	»	4	»	1	105	»	81	81	27	26	28	567	7	7	24
Koningsplein (Batavia .	Mev. M. C. Vanger.	»	1	»	2	»	1	50	28	32	60	20	19	21	340	5	»	12
Idem.	Mej. C. L. Gerlings.	»	1	»	»	»	»	»	»	15	15	4	6	5	7	0.5	»	»
Rijswijk (Batavia) . .	Mej. V. van der Plaats.	»	1	»	3	»	1	50	5	51	56	23	17	16	»	»	»	6
Basar Bahroe (Batavia) .	Mev. P. Teffer.	»	1	»	»	»	»	11	9	3	12	6	6	»	»	»	»	6
Menteng (Batavia) . .	Mev. Benier.	»	1	»	»	»	1	8	9	11	20	10	8	2	»	»	1	3
Rijswijk (Batavia) . .	Parapattan weeshuisschool.	1	»	»	»	1	»	»	45	38	83	30	23	30	114	1.4	13	»
Weltevreden (Batavia) .	Christel. ambachtschool.	1	»	»	»	»	1	»	13	18	31	15	5	11	»	»	»	»
Koningsplein (Batavia) .	Armeniaansche school.	1	»	1	»	»	»	»	16	5	21	11	6	4	775	36	»	5
Kramat (Batavia) . . .	Mej. C. M. C. Begeman.	»	1	»	5	»	1	71	8	60	68	»	»	»	»	»	2	23
Mr.-Cornelis (Batavia) .	School van het Rehobôth Asijl.	»	»	»	»	»	»	16	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tengeragoong (Krawang)	D. van Ham.	1	»	»	»	»	»	16	12	6	18	5	8	5	24	1.3	»	6
Cheribon	Mev. L. G. J. Goossens.	»	1	»	»	»	»	»	»	8	8	2	3	3	340	42	»	»
Padang	Mej. van Haastert.	»	1	»	»	»	»	»	5	10	15	7	6	2	»	»	»	»
	TOTAAL . .	6	10	4	19	1	8	603	255	532	787	294	246	179	»	»	44	154

2e Inspectie-afdeeling.

Samarang	Protestantsche weeshuis.	1	»	1	»	2	2	»	68	101	169	100	25	46	4249	25	3	9
Idem	Roomsch-kathol. idem.	1	»	»	»	2	»	»	43	133	176	75	53	50	459	3	»	36
Idem	de Loge „la Constante et Fidèle."	1	»	2	»	»	»	58	48	»	48	11	18	19	2025	42	1	24
Idem	A. Collings.	1	»	1	»	»	»	30	13	31	44	22	18	4	1482	54	»	18
Idem	J. H. Retel.	1	»	»	»	»	»	»	12	12	24	12	8	4	»	»	»	4
Idem	Mev. J. P. Jacobs.	»	1	»	»	1	»	24	4	31	35	11	14	10	1306	37	»	32
Idem	Mej. J. C. Toewater.	»	1	»	1	»	1	»	5	25	30	9	12	9	1151	38	»	15
Idem	Mev. Mierop.	»	»	»	»	»	»	16	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Mev. Goossens.	»	1	»	»	»	»	25	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Salatiga (Samarang) . .	Mev. A. J. du Pré.	»	1	»	»	»	»	18	4	20	24	12	7	5	»	»	»	9
Idem	J. C. Voorneman.	1	»	»	»	»	»	28	6	8	14	10	4	»	280	20	»	14
Ambarawa (Samarang) .	Mev. W. S. du Pré.	»	1	»	»	»	»	12	5	8	13	4	5	4	»	»	»	6
Magelan (Kadoe) . . .	D. Ghert van Wijck.	1	»	1	»	1	»	58	40	12	52	20	17	15	»	»	8	6
Soerakarta	H. F. Aukes.	1	»	»	»	»	»	21	17	8	25	7	9	9	»	»	»	15
Boijolali (Soerakarta) .	Mev. de wed. Mispelblom Beijer.	»	1	»	»	»	1	»	»	12	12	5	4	3	»	»	»	»
Djokdjokarta	Mej. W. F. Reijman.	»	1	»	»	»	1	»	2	21	23	10	8	5	»	»	»	»
Rembang.	Mev. de wed. Catenius.	»	1	»	»	»	»	18	3	19	22	3	17	2	264	12	»	»
Idem	Mev. Maurenbrecher.	»	1	»	»	»	»	13	»	13	13	7	2	4	624	48	1	2
Pekalongan	Mev. de wed. Sessler.	»	1	»	»	»	»	»	4	20	24	9	10	5	»	»	1	8
	TOTAAL . . .	8	10	5	1	6	5	321	274	474	748	325	229	194	»	»	14	194

3e Inspectie-afdeeling.

Soerabaija	W. P. Craner.	1	»	1	»	»	»	97	74	»	74	23	26	25	148	2	3	27
Idem	J. G. Heuveldop.	1	»	»	»	1	»	32	42	»	42	14	13	15	2016	48	»	»
Idem	Mej. J. F. Philipsen.	»	1	»	3	»	»	117	»	157	157	79	53	25	900	12	6	14
Idem	Mev. A. L. Philipo, geb. van Loon.	»	1	»	»	»	2	18	19	41	60	40	13	7	»	»	3	17
Idem	Mev. H. S. W. Gersom, geb. de Vries.	»	1	»	»	»	1	39	3	29	32	11	14	7	520	16	3	8
Idem	Mev. A. C. Langeveld, geb. van der Eb.	»	1	»	»	»	»	»	»	9	9	5	4	»	»	»	»	»
Idem	Mej. A. van Meverden.	»	1	»	»	»	»	»	1	7	8	3	2	3	»	»	»	»
Modjokerto (Soerabaija).	Mej. J. C. van den Berg.	»	1	»	»	»	»	»	5	9	14	2	9	3	»	»	»	3
Pasoeroean	A. M. M. Wijsman, geb. Goedhuis.	»	1	»	»	»	»	10	1	34	35	12	17	6	»	»	»	»
Probolingo	M.C.Sponhoff, geb. v.d. Eb	»	1	»	»	»	»	16	»	10	10	5	3	»	»	»	»	2
Makasser	Mej. C. A. v. d. Noorda.	»	1	»	»	»	»	10	»	10	10	2	2	6	»	»	»	7
Bima (Makasser) . . .	A. Weber.	»	»	»	»	»	»	22	14	7	21	12	6	3	»	»	»	1
	TOTAAL . . .	2	9	1	3	1	3	361	159	313	472	208	164	100	»	»	15	79

In het totaalcijfer van de leerlingen in de 3e afdeeling zijn die van de sedert opgeheven scholen van de dames Azia van Timor (met 10 kinderen) en Smeets (met 7 kinderen) niet begrepen.

SCHOLEN.		Hoofd- of waarnemend Hoofdonderwijzers.	Hoofd- of waarnemend Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen.		Getal leerlingen onder				Getal leerlingen in de			Totaal verzuimde schooldagen in het jaar.	Gemiddeld per kind.	Getal leerlingen die de school in den loop van het jaar verlieten.	
WAAR.	VAN WIEN.					Mannen.	Vrouwen.	ultimo December 1868.	ultimo December 1869. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Laagste klasse.	Middelste klasse.	Hoogste klasse.			Na alle vakken te hebben doorloopen.	Om verschillende redenen.
RECAPITULATIE.																		
1e Inspectie-afdeeling		6	10	4	19	1	8	603	255	532	787	294	246	179	»	»	44	154
2e Inspectie-afdeeling		8	10	5	1	6	5	321	274	474	748	325	229	194	»	»	14	194
3e Inspectie-afdeeling		2	9	1	3	1	3	361	159	313	472	208	164	100	»	»	15	79
TOTAAL . . .		16	29	10	23	8	16	1285	688	1319	2007	827	639	473	»	»	73	427

Het getal leerlingen in de verschillende klassen is van sommige scholen niet opgegeven.

Uit de opgaven in staat G voorkomende, blijkt dat aan de openbare scholen door 132 onderwijzers (de kweekelingen niet medegerekend), aan 4030 leerlingen onderwijs gegeven werd, of gemiddeld door één onderwijzer aan ongeveer 30 leerlingen.

Het getal gratis-leerlingen bedroeg bijna de helft van het geheele getal schoolkinderen.

Het getal verzuimde schooldagen bedroeg gemiddeld 33 per leerling, of ongeveer een negende van het totaal getal der schooldagen. Sterker verzuim lag meestal aan heerschende ziekten, in enkele gevallen aan weinig belangstelling in het onderwijs. Het schoolverzuim was steeds het sterkst onder de gratis-leerlingen. Ziekten kwamen onder die klasse als een gevolg van minder goede voeding, kleeding en huisvesting veel menigvuldiger voor, maar onverschilligheid blijft de voornaamste reden, waarom die kinderen meer dan andere het onderwijs verwaarloozen.

De opgaven van de verzuimde schooldagen voor de bijzondere scholen zijn te onvolledig ontvangen, om daarop eenige gevolgtrekking te mogen bouwen.

Van de 1309 leerlingen, die de school verlieten, heeft slechts ruim $^1/_7$ al de vakken doorloopen.

De staat la. H toont aan, dat op de bijzondere scholen 2007 kinderen onderwijs ontvingen van 79 onderwijzers en onderderwijzeressen, de kweekelingen buiten berekening latende, hetgeen gemiddeld ruim 25 kinderen geeft per onderwijzer, of 5 minder dan op de openbare scholen, welker leerlingen in den regel minder goed Hollandsch verstaan, en dus een betrekkelijk talrijker onderwijzend personeel zouden vereischen. Bovendien zijn de kweekelingen der bijzondere scholen meest beschaafde jonge jufvrouwen, van vrij wat beter gehalte dan de meeste kweekelingen bij het openbaar lager onderwijs. Hieruit volgt, dat bij gelijke krachtsinspanning, het bijzonder onderwijs betere resultaten moet geven dan het openbare.

Eene vergelijking met het jaar 1864 geeft weinig aanleiding

tot beschouwingen. De over dat jaar bestaande gegevens zijn daartoe te onvolledig. Over het verschil tusschen de cijfers van het onderwijzend personeel aan de openbare scholen wordt verwezen naar bladzijde 27 van dit verslag.

Het getal leerlingen wijst eene vermeerdering over het vijfjarig tijdvak aan van 270, of gemiddeld 54 per jaar, terwijl het cijfer der gratis-leerlingen met 14 verminderde.

Hierbij moet echter in het oog worden gehouden, dat de scholen der beide weeshuizen te *Samarang* met een gezamenlijk getal van 558 leerlingen, gedurende het vijfjarig tijdvak, waarover de vergelijking zich uitstrekt bij het bijzonder en de openbare 2e lagere school te *Amboina* met 143 leerlingen bij het inlandsch onderwijs werden overgebragt.

Zonder deze omstandigheid zou de vermeerdering 751, of gemiddeld 150 leerlingen 's jaars hebben bedragen.

In de volgende regelen wordt een kort overzigt gegeven van het aantal leerlingen op de Gouvernements scholen over de jaren 1865 tot met 1868.

Hoewel in het jaar 1865 twee scholen meer in werking waren, dan in het vorige jaar, zoo leverde het cijfer der leerlingen onder ultimo December geen noemenswaardig verschil op: tegen 3760 in 1864 telde men er 3762 in 1865, waaronder respektievelijk 2015 en 1967 gratis-leerlingen.

Van de 1508 leerlingen, die de scholen verlieten, waren er slechts 227, die alle vakken hadden doorloopen.

Op het einde van 1866 bedroeg het getal leerlingen 4109, waaronder 2211 gratis-leerlingen, zoodat het, vergeleken met dat onder ultimo December 1865, de belangrijke vermeerdering onderging van 527.

Het getal mutatiën beliep 1389, waaronder 228 van leerlingen, die de scholen verlieten na alle vakken te hebben doorloopen.

De 3e lagere school te *Batavia* werd bij Gouvernements besluit, dd. 22 Februarij 1866, no. 26, voor alle klassen van betaling opengesteld.

Het getal leerlingen op deze school nam sedert aanmerkelijk toe. Ook door de toelating van de kweekelingen van het Djatigesticht in de 5e klasse van betaling, later als gratis-leerlingen op het daartoe door de Direktie van het gesticht gedaan verzoek.

In 1867 verminderde het getal leerlingen met 59, zoodat onder ultimo December van dat jaar 4050 leerlingen de school bezochten, waaronder 2114, die het onderwijs gratis genoten.

De mutatiën bedroegen 1540, waaronder 250 leerlingen, die alle vakken hadden doorloopen.

Op het einde van 1868 telden de Gouvernements scholen 4105 leerlingen (*), waaronder 2053 gratis schoolgaanden.

De mutatiën bedroegen 1705, waarbij 255 leerlingen, die de school verlieten na al de vakken te hebben doorloopen.

Het getal leerlingen bedroeg in dit jaar 55 meer dan in het vorige.

Omtrent de toelating van inlanders op de Gouvernements scholen, waarin de Nederlandsche taal wordt onderwezen (zie het algemeen verslag over 1864, bladzijde 23), werden eenige voorschriften gegeven tot rigtsnoer voor de subkommissiën van onderwijs. Hoofdzakelijk kwamen die bepalingen hierop neder, dat de heffing der schoolgelden, in verhouding tot de gegoedheid en het maatschappelijk standpunt der inlanders, zoude geschieden volgens de vier eerste klassen van het tarief van schoolgelden voor de Gouvernements lagere scholen (Staatsblad 1847, no. 29), dat geene kinderen beneden de zes jaren zouden worden toegelaten; dat bijaldien ook voor meisjes, tot de inlandsche bevolking behoorende, toelating werd gevraagd, deze op twaalfjarigen ouderdom de school zouden moeten verlaten, en eindelijk dat de toelating van kinderen van vreemde oosterlingen alleen in zeer bijzondere omstandigheden mogt worden in overweging genomen en niet mogt worden vergund, dan na vooraf verkregen toestemming der

(*) Hieronder ook die der 2e school te *Amboina*, die in het koloniaal verslag over 1868 niet voorkomen.

Hoofdkommissie van Onderwijs (Gouvernements besluit, dd. 5 April 1865, nº. 40, bijblad nº. 1670).

Bij de 3e alinea van artikel 3 van het reglement op het lager onderwijs van Europeanen en met dezen gelijkgestelden (Staatsblad 1868, nº. 81), wordt bepaald, dat de openbare scholen ook toegankelijk zijn voor kinderen van inlanders en van met dezen gelijkgestelden, wanneer hunne ouders of voogden daartoe het verlangen te kennen geven, op de voorwaarden bepaald door den Gouverneur-Generaal of nog te bepalen.

Naar aanleiding hiervan werd bij Gouvernements besluit van 1 December 1868, nº. 16, bepaald, dat in afwachting van de nader ter zake vast te stellen voorwaarden, de kinderen van inlanders en van met dezen gelijkgestelden op de openbare lagere scholen in *Nederlandsch-Indië* worden toegelaten en behandeld op gelijken voet en met inachtneming van dezelfde algemeene voorschriften, welke ten aanzien der kinderen van Europeanen en met dezen gelijkgestelden zijn vastgesteld, met dien verstande nogtans, dat de kinderen van inlanders, naarmate van de gegoedheid en van het maatschappelijk standpunt der ouders of voogden, alleen in eene der vier hoogste klassen, en de kinderen van met inlanders gelijkgestelden alleen in eene der twee hoogste klassen zullen worden gerangschikt van het tarief van de schoolgelden, vastgesteld bij artikel 31 van het reglement van orde, tucht en beheer (Staatsblad 1868, nº. 82), voor genoemde scholen.

Van deze vergunning werd slechts een zeer beperkt gebruik gemaakt blijkens de hieronder volgende opgaven. Het gezamenlijk getal van kinderen van inlanders en van met dezen gelijkgestelden, die de openbare lagere scholen bezochten, bedroeg in het jaar:

1865	126
1866	175
1867	175
1868	165
1869	193

Onder deze zijn echter de leerlingen der vroegere Gouvernements 2e lagere school te *Amboina* sedert 1869 onder den naam van school voor kinderen van Ambonsche burgers tot het inlandsch onderwijs behoorende, niet begrepen.

Volgens het laatst in druk verschenen schoolverslag, dat over 1864, bedroeg het getal leerlingen op de partikuliere scholen op het einde van het jaar 1270. Van 4 scholen werden geene opgaven ontvangen.

Over de jaren 1865 en 1866 zijn de opgaven te onvolledig, om het cijfer met eenige juistheid te kunnen bepalen.

Op het einde van 1867 wordt een getal van 1150 opgegeven, doch ook hieraan ontbreken de opgaven van eenige scholen.

De opgaven over 1868 wijzen voor de jongens en meisjes te zamen — afzonderlijke opgaven komen niet voor — een cijfer aan van 1280 leerlingen.

§ 8. Onderwijzerswoningen, schoollokalen, schoolmeubelen en leermiddelen.

De onderwijzers aan de openbare lagere scholen genieten vrije woning of eene schadeloosstelling deswege. De vroeger omtrent die schadeloosstelling bestaande voorschriften zijn bij de nieuwe regeling vervangen door de bepaling, dat de onderwijzers bij het gemis eener vrije woning eene indemniteit genieten van *f* 100.— 's maands te *Batavia*, *f* 80.— 's maands te *Samarang* en *Soerabaija* en *f* 60.— 's maands op de overige plaatsen.

Op de volgende plaatsen hebben de onderwijzers eene Gouvernementswoning of wel eene voor rekening van het Gouvernement ingehuurde woning, als: de hoofd- en 1e hulponderwijzers aan de openbare 1e en 2e lagere school te *Batavia*, de hoofdonderwijzers te *Meester-Cornelis*, *Cheribon*, *Tagal*, *Ambarawa*, *Salatiga*, *Japara*, *Patti*, *Grissee*, *Modjokerto*, *Sumanap*, *Pamakassan*, *Malang*, *Probolingo*, *Banjoewangi*, *Bezoeki*, *Banjoemas*, *Tjilatjap*, *Soerakarta* (1e en 2e school), *Ngawi*,

Madioen, *Kediri*, *Padang* (1e school), *Fort de Kock*, *Padang-Pandjang*, *Palembang*, *Muntok*, *Riouw*, *Menado*, *Makassar* (1e en 2e school), *Maros*, en de 2e hulponderwijzer aan de school te *Menado*.

De overige onderwijzers genieten de bovenaangegeven schadeloosstelling.

De Bataviasche onderwijzerswoningen zijn allezins voldoende; van de overige woningen in de eerste inspektie-afdeeling zijn sommigen, naar de meening van den Inspekteur, te klein voor gehuwde personen.

De onderwijzerswoning te *Cheribon*, een gedeelte van een ingehuurd woonhuis, dat tevens tot schoollokaal dient, voldoet weinig aan de behoefte.

De onderwijzerswoningen te *Ambarawa*, *Salatiga* en *Madioen* zijn onbruikbaar. De onderwijzers genieten, behalve op de laatste plaats, huishuur tot dat die woningen weder bewoonbaar zullen gemaakt zijn, hetwelk in het jaar 1870 zal geschieden.

De beide onderwijzerswoningen te *Soerakarta* en die te *Banjoemas* zijn in goeden staat. Te *Tagal* belet, volgens den Inspekteur, de school de vrijheid en de doorstraling van lucht in de woning van den onderwijzer.

De toestand der beide onderwijzerswoningen te *Makassar* is zeer voldoende. Op andere plaatsen in de 3e afdeeling verkeeren de onderwijzerswoningen in minder gunstigen staat.

De onderwijzerswoning te *Maros* is zeer slecht. Daarin zal moeten worden voorzien door het bouwen van eene woning van Gouvernementswege, daar er geene mogelijkheid voor den onderwijzer bestaat, om een huis in huur te bekomen.

Op vele plaatsen is van Regeringswege voorzien in de behoefte aan schoollokalen door het oprigten van daartoe bestemde gebouwen. Op eenige andere zijn daarvoor partikuliere woonhuizen ingehuurd, of is eenig reeds bestaand Gouvernements gebouw daartoe ingerigt. Dit geschiedt voornamelijk voor die nieuw opgerigte scholen, waarvan men de zekerheid nog niet

heeft erlangd, dat zij bij voortduring leerlingen genoeg zullen tellen om te blijven bestaan.

In overleg met den Direkteur der Burgerlijke Openbare Werken is, naar aanleiding van de klagten over de ondoelmatige inrigting van vele schoollokalen, een nieuw ontwerp vervaardigd van een doelmatig ingerigt schoollokaal. Alvorens dit echter, naar gelang van de behoefte, algemeen in te voeren, zullen eerst een tweetal schoolgebouwen volgens dat ontwerp worden gebouwd, ten einde na te kunnen gaan in hoeverre zij aan al de vereischten van een goed schoollokaal voldoen.

Omtrent den toestand der schoollokalen wordt door de inspekteurs het volgende medegedeeld:

Het lokaal der school te *Serang* is ruim en doelmatig.

Die van de 1e, 2e en 3e school te *Batavia* zijn mede voldoende, al munten zij juist niet uit door doelmatigheid.

Het lokaal der 4e school te *Batavia* is in vrij slechten staat en bovendien uiterst ondoelmatig ingerigt. Evenals het allerongeschiktste gehuurde lokaal, waarin de 5e school in de oude stad *Batavia* wordt gehouden, zal het weldra hebben uitgediend, en door betere lokalen moeten worden vervangen.

Het schoolgebouw te *Meester-Cornelis* is ruim en doelmatig, doch staat op het achtererf van de onderwijzerswoning, hetwelk niet in het belang der school wordt geacht.

In het schoollokaal te *Buitenzorg*, waar thans wegens het vermeerderend getal leerlingen drie onderwijzers arbeiden, is eene houten afscheiding aangebragt, die zeer goed voldoet en tevens meer gelegenheid geeft tot het ophangen van platen en kaarten, dan de ramenrijke school vroeger aanbood.

Te *Bandong* wordt schoolgehouden in de bijgebouwen der vroegere assistent-residentswoning. De lokaliteit is met het oog op het gering getal leerlingen allezins voldoende.

Te *Poerwakarta* vindt men een houten schoolgebouw, dat goed voldoet.

Het schoollokaal te *Cheribon*, bestaande uit de achtergaanderij en twee kleine kamers van het voor school en onderwijzers-

woning ingehuurde gebouw is in ieder opzigt ongeschikt. Er is gebrek aan licht, aan lucht, aan ruimte (*).

De beide schoolgebouwen te *Padang* zijn ruim en vrij goed ingerigt. In het lokaal der 1e school is een steenen vloer aangebragt. De frischheid, netheid en soliditeit hebben daarbij zeer gewonnen.

De schoollokalen te *Padang-Pandjang* en *Fort de Kock* zijn doelmatig en in goeden staat.

Zij zijn echter met de onderwijzerswoning onder één dak, hetgeen geen aanbeveling verdient.

Te *Benkoelen* vindt men een onbehagelijk vierkant steenen gebouw, door eene breede gaanderij omgeven en door een scheidingsmuur verdeeld in twee gelijke deelen: de kerk en het schoollokaal. Dit laatste is koel en ruim en vrij doelmatig, doch werd niet goed onderhouden en leed daardoor zeer aan lekkage.

Hetzelfde kan worden gezegd van het schoollokaal te *Palembang*, dat naast de onderwijzerswoning op een afzonderlijk terrein is gebouwd.

Muntok en *Riouw* bezitten nette en doelmatige schoollokalen, die zich echter ook met de onderwijzerswoning onder één dak bevinden.

In de tweede afdeeling laten de schoollokalen, volgens des Inspekteurs mededeeling, veel te wenschen over.

Te *Toeban*, *Ngawi*, *Djokdjokarta* (1e school) en *Poerbolingo* houden de onderwijzers school te hunnen huize.

Te *Ambarawa* wordt school gehouden in de afgekeurde kontroleurswoning; te *Salatiga* in een ingehuurd bijgebouw; te *Djokdjokarta* (2e school), waar het schoolgebouw door eene aardbeving verwoest is, in eene bamboezen loods.

Te *Wonosobo* werd school gehouden in de gaanderij van de bijgebouwen van de regentswoning, tot dat door de bemoeijing

(*) Ten vervolge van 's Gouvernements besluit van 27 Februarij 1870, no. 11, waarbij den hoofdonderwijzer eene indemniteit voor huishuur is toegekend, is nu het geheele huis voor de school beschikbaar.

der ingezetenen een schoolgebouw tot stand kwam, dat later aan het Gouvernement is overgedragen.

Te *Rembang*, *Soerakarta*, *Tagal*, *Bandjermasin* zijn woonhuizen tot scholen ingerigt, die, ofschoon niet voldoende aan de eischen van een geschikt schoollokaal, evenwel bruikbaar zijn.

Te *Patti*, *Magelang*, *Poerworedjo*, *Banjoemas*, *Tjilatjap*, *Japara* en *Madioen* zijn Gouvernements schoolgebouwen, die voor het klein getal leerlingen met één onderwijzer zeer goed voldoen, behalve dat te *Poerworedjo*, hetwelk wegens vermeerdering van leerlingen reeds aan beide zijden is uitgebouwd.

De lokalen der 1e en 3e school te *Samarang* zijn de beste in de tweede afdeeling; dat der 2e school heeft eenige verbeteringen noodig, om daaronder geteld te kunnen worden.

Volgens den Inspekteur kan de toestand der meeste schoollokalen in de 3e afdeeling voldoende geacht worden, wat hechtheid betreft, doch is er bij het oprigten van schoolgebouwen te weinig opgelet, om op eene doelmatige wijze lucht en licht aan te brengen. Ook is er bijna in het geheel geen acht gegeven, om die gebouwen te doen verdeelen in twee of drie vertrekken, die door glazen deuren gemeenschap met elkander hebben, waardoor het onderwijzen dikwijls zeer belemmerd wordt.

De plaatselijke schoolkommissie te *Soerabaija* wijst op den onvoldoenden staat der schoollokalen daar ter plaatse, noemt ze over het algemeen zeer slecht en ondoelmatig en is van oordeel, dat zij vervangen behooren te worden door lokalen, beantwoordende aan de eischen des tijds, en verdeeld over de uitgestrektheid van de geheele stad en omstreken. Vooral wijst zij op den ongunstigen toestand van het lokaal der 4e school. Voorstellen om in dezen stand van zaken verbetering te brengen, zullen worden ingediend.

Te *Probolingo* bleek onverwacht, dat de toestand van het schoolgebouw gevaarlijk was geworden, waarom tijdelijk een schoollokaal werd ingehuurd.

De noodige herstellingen worden aangebragt.

Te *Pasoeroean* bevindt zich het schoollokaal in goeden staat, doch is, volgens de plaatselijke schoolkommissie te klein voor het groot getal kinderen. Er werd magtiging verleend tot het bouwen van eene latrine en een overdekten gang achter het schoolgebouw.

Te *Bezoeki* en *Banjoewangi* laten de schoollokalen veel te wenschen over.

Het lokaal voor de school te *Maros* verkeert in een zeer slechten toestand. Evenals voor eene onderwijzerswoning aldaar, wordt ook een voorstel ontworpen tot het oprigten van een schoolgebouw van Gouvernementswege.

Wegens de bouwvalligheid van het schoolgebouw te *Amboina*, wordt de school in een daarvoor ingehuurd huis gehouden.

Het schoolgebouw te *Koepang* (*Timor*) is sedert lang afgekeurd. Sedert werd school gehouden in het kerkgebouw. Er is vergunning verleend tot het inhuren van een door een partikulier daarvoor gebouwd lokaal.

De lokalen voor de bijzondere scholen waren over het algemeen in voldoenden toestand, doch zijn mede niet altijd even doelmatig ingerigt.

Bij een aanmerkelijk groot getal leerlingen wordt de binnen- of achtergaanderij van een woonhuis voor een matig getal kinderen in den regel eene zeer goede lokaliteit, onvoldoende in ruimte, en dan doet zich wel eens het geval voor, dat eenvoudig eene of meer kamers voor de school worden ingeruimd. Het gevolg van zulk eene gebrekkige inrigting is, dat het toezigt en daardoor de tucht en orde schade lijden.

Er worden nogtans onderwijzers en onderwijzeressen gevonden, die zich groote kosten getroosten, om zoowel de lokalen als het schoolmeubilair naar de behoefte van het onderwijs in te rigten.

Voor den aanmaak en het onderhoud van schoolmeubilair, wordt door de Regering voor elke school de som van *f* 100.— 's jaars toegestaan. In vroegere jaren werd dit bedrag ter beschikking gesteld van elke school.

Op deze wijze was de zaak echter niet op voldoende wijze geregeld, terwijl sommige scholen slechts behoefte hadden aan een gedeelte van die som, bleek zij voor de behoefte van andere scholen te gering. Ten einde hierin te voorzien, werd op voorstel van den Direkteur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, bij Gouvernements besluit van 7 Maart 1867, nº. 25, bepaald, dat, ofschoon het beginsel wordt gehandhaafd, om ten dienste der Gouvernements lagere scholen eene som van ƒ 100.— 's jaars voor elke school toe te staan voor bovengemeld doel, deze sommen voortaan niet specifiek voor elke school bij de begrooting zullen worden uitgetrokken, maar daarvoor volgens dien maatstaf eene algemeene som zal worden opgebragt, waarover de Chef van het betrokken Departement kan beschikken, met dien verstande, dat wanneer voor enkele scholen over meer dan ƒ 100.— wordt beschikt, voor andere scholen zooveel minder zal worden uitgegeven, zoodanig dat het generaal bedrag niet wordt overschreden.

Het schoolmeubilair is veel verbeterd en thans over het algemeen in goeden staat. Waar nog behoefte bestaat aan verbetering of vernieuwing, worden die geleidelijk aangebragt in verband met de beschikbare fondsen.

In 1869 werden op enkele scholen nieuwe schoolbanken met leuningen, volgens het Amerikaansch systeem ingevoerd, welke uitmuntend voldoen.

De plaatselijke schoolkommissiën zijn aangeschreven, om bij behoefte voortaan alleen zulke banken te doen aanmaken, waartoe aan elke kommissie eene gelithografeerde teekening, vergezeld van de noodige aanwijzingen, is toegezonden.

Op sommige bijzondere scholen, vooral op die voor meisjes, laat het meubilair veel te wenschen over. Zoo wordt veel gebruik gemaakt van losse banken zonder leuning, of wel van krukjes om vlakke onoogelijke tafels geschaard, hetgeen schadelijk kan zijn voor de gezondheid en in ieder geval even nadeelig is voor de goede orde, als in strijd met de eischen van een goed klassikaal onderwijs.

De noodige leermiddelen worden op aanvraag der plaatselijke schoolkommissiën steeds op eene onbekrompene wijze verstrekt.

Indien hier en daar tijdelijk gebrek was aan het noodige, dan lag de schuld aan de leveranciers, die wel eens achterlijk bleven in de nakoming van hunne verpligtingen.

Ten gevolge van de ten deze door den Direkteur, belast met de zaken van het onderwijs, genomen maatregelen, is hierin in den laatsten tijd verbetering gekomen.

Ter aanvulling en gedurige verbetering van den officieelen katalogus van leermiddelen, ten behoeve van de openbare lagere scholen, is den Inspekteurs opgedragen, jaarlijks onder opgaaf van den Hollandschen prijs, en onder bijvoeging zoo mogelijk van een exemplaar, een opgaaf in te dienen van de geschikte leermiddelen, die zij leeren kennen.

Op eenige bijzondere scholen ontbreekt het wel eens aan doeltreffende leermiddelen. Er wordt dikwijls opgezien tegen de kosten om daarin verbetering te brengen.

De hoofdonderwijzers van de openbare scholen voorzien hunne leerlingen van schrijfbehoeften, waarvoor ieder leerling der laagste klasse vijftien en de hoogste en middelste klasse vijf-en-twintig centen 's maands betaalt.

Voor iederen gratis-leerling wordt den hoofdonderwijzers een gelijk bedrag uit 's lands kas uitgekeerd.

Aan de leerlingen, die zich door vlijt en goed gedrag zulks waardig maken, worden na afloop der openbare les in het laatst der maand Junij prijzen uitgereikt.

In het jaar 1866 werden hieromtrent nieuwe bepalingen in het leven geroepen.

Bij Gouvernements besluit van 24 Oktober 1866, n°. 56, werd magtiging verleend, om voor den aankoop van boekwerkjes, bestemd om bij de openbare examens aan de Gouvernements lagere scholen als prijzen te dienen *f* 1,— per leerling te besteden en *f* 1.25 per leerling voor de teekenscholen.

Omtrent de toekenning van prijzen zijn bij circulaire van de Hoofdkommissie van Onderwijs van 29 December 1866,

n°. 8/195, eenige algemeene regelen voorgeschreven, waarbij onder anderen wordt bepaald, dat aan de leerlingen, welke zich door vorderingen en gedrag onderscheiden, eereprijzen en aan hen die bij mindere geestvermogens een goeden wil toonen, aanmoedigingsprijzen worden uitgereikt.

Van deze milde bepalingen en de opvolging dezer voorschriften, wordt vrij algemeen eene gunstige werking bespeurd op den ijver en het gedrag der leerlingen en werd daardoor ook onder de jeugd eene nuttige lektuur verspreid, waarin in *Indië* op kleinere plaatsen zulk een groot gebrek is.

§ 9. Kosten van het openbaar lager onderwijs van 1865 tot en met 1869.

De ontvangsten en uitgaven, ten behoeve van het openbaar lager onderwijs, gedurende de jaren 1865 t/m 1869, komen op de volgende tabel voor, waarbij tevens de gemiddelde kosten voor elke leerling worden opgegeven.

La. F.

KOSTEN van het openbaar lager onderwijs van 1865 t/m 1869.

JAREN.	Uitgaven.	Ontvangsten.	Verschil.	Aantal leerlingen.	Gemiddelde kosten per leerling.
1865	ƒ 341,846	ƒ 64,751	ƒ 277,095	5762	ƒ 75.65
1866	359,676	71,446	288,230	4109	70.14
1867	381,305	78,175	303,130	4050	74.84
1868	414,911	88,040	326,871	4105	79.65
1869	488,401	105,027	383,374	4050	95.62
1865 t/m 1869	ƒ 1,986,157	ƒ 405,457	ƒ 1,580,700	20056	ƒ 78.81

In 1864 bedroegen de uitgaven *f* 330,845.— en de ontvangsten *f* 66,918.—, hetwelk een nadeelig verschil aanwijst van *f* 263,925.—.

Het totaal cijfer der leerlingen bedroeg 3760, zoodat de gemiddelde kosten per leerling beliepen *f* 70.20.

De kosten per leerling hebben gedurende 1865 t/m 1869 gemiddeld bedragen *f* 78.81, hetwelk, vergeleken met die over het jaar 1864, een verschil aanwijst van *f* 8.61 's jaars.

De ontvangsten en uitgaven over het jaar 1869 wijzen een belangrijk hooger cijfer aan, dan de vier vorige jaren, zoodat ook de gemiddelde kosten per leerling over dat jaar aanmerkelijk hooger zijn.

Dit is hoofdzakelijk het gevolg van de nieuwe regeling van het onderwijs, waarbij de financiëele positie der hoofdonderwijzers eene belangrijke verbetering heeft ondergaan, en het voor de leerlingen der hoogste en middelste klasse te betalen schoolgeld is verhoogd.